

сава голованівський

б о р о т ь б а з а л і р и к у

Катерині Прокопчук

I. напис на „одверто“

Ми потроху ростем і мужніємо, друзі, потроху—
(як розчинена брама зростає крутий горизонт)
і гуртками пов'язаних чот
ми проходимо нашу епоху,
як проходять полки ворогами присипаний фронт!

Але юність, як сон, затуманеним маревом кличе
і до пройдених літ нахиляється рима на час;
як боєць і солдат повертає праворуч обличчя—
так звіряємось ми,
так рівняємось всі ми на вас!

Так ми всі ростемо. Так знаходимо слово про друга
Так знаходимо друга, що слово високе несе.
Так знаходимо профіль і обрис свого колокруга.
Так минаємо прірви

і—досить!

і—крапка!!

і—все!!!

мис Вонсент. 14/IX-32

II. І м п р о в і з а ц і я

Може вийдеш до мене прозора як тінь
непорушна як сон і як сміх зрозуміла й привітна;
може вийдеш до мене з під сині високих склепінь,
як виходить у небо рожевість відталого квітня,

Раптом день виступає на Захід. Вода,
як гарячий чавун, холодіючи стигне в калюжах...

і невже ти не чуєш як голосно дзвонить хода?
і невже ти не знаєш походів бадьорих і дужих?

Той, хто вийде напроти—рудий як залізна іржа
і важким страхопудом підводячи попіл і порох,
він як сніп упаде

не дізнавшись про слово „межа“
упаде, як нудьга,

і як сум упаде,
і—як ворог!

Але ти розумієш слова на відвагу рясні,
пам'ятаєш часи, коли ворог тебе перепродав:
нашу дружбу святили великі і мужні пісні,
нашу славу хрестили шаблї перехресних походів—
і нам сперечатись!

Потроху мужніє хода—
ти прийшла, так привіт же!—підносяться руки до тебе!
Може в тому і справа, що стигне в калюжах вода
і цвіте, як щока, соромливість прозорого неба,
як твоя непідкупна і спокою повна щока?

Босфор. 1930

III. м у ж н і с т ь

Це літо літ моїх і днів моїх весна,
це молодість гаряча і вогниста...

— Скажіть—

чи кожен з друзів наших зна,
як проростає сонцем взяте листя
в м'яких бруньках зеленого життя?
Проходить юність. Прохолода саду
снаги і меду надає плодам.
Яке вино, яку принаду
я, друзі, вам на стіл подам?
Які слова поставлю як печатку
на посвідку невикуплених літ
і днів невизнаних?

Але спочатку
ви слухаєте цей короткий звіт,
цю сповідь кров'ю писану і потом,
цей вирок стверджений сестрою і
судом,

роками і людьми!
Риплять причали
падінь і зльотів, зрушень і подій
коли ми смерть як друга зустрічали,

Харків 1933

шукаючи в землі спокійний
присуд свій.

Земля і пил! Земля і громовиці
на трактах поступу! Гарматних
асамблей
огонь і музика!—(свої худі рушници
ми тиснули як груди до грудей).
Тут починається! І тут надходить
літо:—

це літо літ моїх достигле і густе,
як плід і мед з полив'яного глека
моєї молодости.

Сходить і просте
як мужність—жилава і як мета
далека
твереза віра в спокій і закон.
Я вірю в силу рук моїх. Я вірю
в суворість мозку. В пісню—на посту.
В слова, що музику вселяють
в серце вірю.

Я—вірю в себе.

— Звідси я расту!

IV. боротьба за лірику

Ти тікала від нас,
ти котилася мирно зі спуску,
на престол і парнас
потрапляла як раб у відпустку,

ти гукала:—тікай!
і луна розсипалася всюди—

але рижий льокай
відповів, що рятунку не буде.

Він поклявся що нам
не зустрітися в синяві моря,
як петитним рядкам,
що засуджені литися поряд!

На Ля-манші весна піднімалася в небо туманом,
але море хрипіло і корчився твій пароплав,
капітан відказав: рятуватися сили нема нам!
Підтримай!—ти гукнула і я тобі руку подав

Атлянтичний гримів
грудьми кучерявими дихав—
він проміння мечів
виривав з позолочених піхов,

пароплави курні
перехресним оточені вітром

у запеклій борні
нам суддею були і арбітром.
Як медвідь у барліг
не сховався я в слово і форму—

під ударом поліг
карнавал атлянтичного шторму!

Тишина попливла, як музикою скінчене скерцо,
як відшуканий спокій обходить таємні пости—
у маленьких каютах клітин, у льохах здичавілого серця
нерозбірливим гостем вночі оселилася ти.

—Так привіт же, привіт!
простягаю по дружньому руку,
за нестачою літ,
як дитина сідаю в науку.

Може просто як спів
віддаси ти по дружньому дещо

з арсеналу віків
і з льохів підземельних за те, що

на пляцдарми борні
не вагаючись я тепер ліну
і за те, що на дні
відшукав я тебе як перлину!

Ля-манш-па-де-Кале, 15/IX 1932

п. л і с о в и й
г а р р і с м і т
або
я н к і в у к р а ї н с ь к и х п р е р і я х *
п о в і с т ь
р о з д і л і х
н а з б о р а х

Містер Бріггс з деяким хвилюванням чекав на збори. Він запитав, чи доведеться йому виступати.

— Обов'язково! — відповів перекладач.

Мері теж було чимало мороки, вона ніяк не могла вирішити, яку саме одягти їй сукню. Спершу вона була вибрала ясно-фіялкову, але зваживши, що вона буде не серед вибраного товариства, а в оточенні робітників, зупинилась на скромній сірій, що найбільше пасувала їй, як особистій секретарші містера Бріггса.

Отож, коли стрілка годинника наблизилася до півосьмої, вони були вже готові. Вийшли без чверті вісім. Ніч була місячна. Надворі стояв міцний мороз і степ ввесь понявся чудним мінливим серпанком місячного сяйва, він блищав і переливався безліччю діамантів, — і урочиста тиша нависла над і облягла селище з усіх боків. Серед цієї білої, чи радше, синьої тиші ярко світився своїми вогнями клуб, довге дерев'яне приміщення.

Рипнули двері і містер Бріггс опинився всередині. На нього глянули зі стін портрети, плякати, гасла, діаграми. На довгих дерев'яних лавках сиділо вже чимало людей. Над головами вився сивуватий дим від махорки, стояв густий гомін; Він наполовину вшух, коли побачили містера Бріггса. По лавках пішов стриманий шепіт:

— Он-он він!

— А то хто з ним?

* Закінчення. Початок див. „Черв. шл.“ № 2 за 1933 р.

— Либонь, дочка.

Містер Бріггс став пробиратися вперед вздовж стіни. Раптом веселий молодий голос вигукнув:

— Здорові були, дядьку Джордже!.. Яка доля занесла вас в українські прерії?

Це було зовсім несподівано. Так, мабуть, зустрічаються двоє людей, що розлучившись і загубивши один одного з виду, раптом стикаються лицем до лица там, де зовсім не сподівалися побачитись. Радість такої зустрічі навіть не потьмарюють ті непорозуміння, що колись були між ними.

— Боже мій, Мері, — скрикнув містер Бріггс, — та це ж Гаррі!.. — Він міцно схопив Гаррі за руку, ніби боячись, що той втіче. — Ти не можеш собі уявити, який я радий тебе бачити, мій хлопче!

Мері теж замішано подала Гаррі руку й сказала:

— Тато ніколи не казав, що ви тоді виїхали до СРСР!

Містер Бріггс відповів:

— Але почім, дочко, я міг знати, що Гаррі тут? Коли мене не зраджує пам'ять, я посилав тебе у інше місце, — повернувся він до Гаррі. — В усякім разі, я гадав, що ти десь у Штатах!

— Сюди потрапив я випадково.

— І давно?

— Скоро рік буде. Зустрів одного свого приятеля, що поступив був до Тракторної Кампанії Катерпіллар. Компанія командувала його до СРСР і він запропонував і мені їхати. Я дав згоду і, як бачите, тут.

— Ну, це річ минула, не будемо за неї більше згадувати.

Як ми знаємо, містер Бріггс в свій час був навіть зрадів, коли дізнався, що Гаррі раптово зник, бо це звільняло його від зайвих турбот. Але зараз, забувши про це, він щиро сказав:

— Я тоді таки здорово сердився на тебе, хлопче. Ти таки поступив невдячно відносно свого старого дядька. Ну, що ж ти тут робиш?

— Ми тут ставимо парк наших тракторів. Нас тут є ціла бригада.

— А, так тут ще є американці? Дивно, що про це ніхто нічого мені не сказав!

— Цілих п'ять зо мною. То все робітники на чолі з нашим бригадиром, містером Гордоном.

— Я хотів би з ними поговорити!

Містер Бріггс потиснув кожному руку і сказав, що він радий бачити своїх земляків у цій українській прерії, де вони виступають як піонери культури й цивілізації. Зав'язалась жвава розмова, де вони ділились своїми враженнями, коли в цей момент мимо них пройшли двоє у кожанках: чорнявий парубок і білява дівчина. Дівчина кивнула Гаррі головою.

— Що, Гаррі, раді, що зі своїми зустрілись?

— Звичайно. Знайомтесь, — це мій дядько, містер Бріггс, а це сестра в других, міс Мері. А це, — рух у бік дівчини, — товаришка Оксана Хорошун.

Містер Бріггс досить галлянтно вклонився, міс Мері стримано потиснула простягнуту руку. Обидві в одну секунду критично оглянули одна одну. Потім Оксана повернулась до Гаррі:

— Ви вчора знову пропустили гурток. Так не можна, товаришу Гаррі!

Гаррі злегка почервонів.

— Я був зайнятий, — відповів він.

— На цей раз ще прощаємо, — і Оксана відійшла, кивнувши злегка головою американцям.

— Хто вона? — швидко запитала Мері.

— Краща трактористка радгоспу.

Решта робітників при цих словах широко посміхнулися і в один голос сказали:

— Хороша дівчина, прекрасний товариш.

— Хіба дівчата теж працюють на тракторах?

— І не мало.

Задзвонив дзвоник. До містера Бріггса підбіг перекладач:

— Вас прохають на сцену. І вас, міс!

— Ми ще побалакаємо з тобою! — сказав містер Бріггс.

— Обов'язково. Після зборів.

Ідучи до сцени, містер Бріггс думав про Гаррі:

— Тримається вільно і зовсім незалежно. Від чого б це було?

У залі запанувала тиша. Слово забрав голова робіткому.

— Товариші! Оголошую наші збори відкритими. Треба обрати президію!..

Містер Бріггс з цікавістю стежив за всім ходом зібрання, — це ж було так не похоже ні на збори „Бустер-клюбу“, ні на збори товариства „Добрих Хлопців“, де йому не раз доводилось головувати. Мало було шуму, панував порядок і дисципліна. Він подивився у залю і відчув, як у нього вп'ялось кілька десятків пар очей, що ніби проколювали його своїми поглядами. Він не витримав цього і повернувся до перекладача за якимось поясненням, як звук прізвища Шляхового примусив його підвести голову.

Шляховий швидко пройшов до невеличкої трибуни. Окинув залю, ніби хотів її ввібрати в свої очі. Голос його спершу звучав трохи глухо, але далі він набирав більшої сили й чіткості.

— Товариші!.. Кілька день тому ми з вами вітали тут першу групу американських робітників, що приїхали допомагати нам ставити наш тракторний парк. Сьогодні прибув до нас преставник однієї з найбільших американських фірм

по вибору сільсько-господарських машин. Ми вітаємо нашого гостя зі щасливим прибуттям до нас (оплески) і обіцяємо створити такі умови для його праці, щоб ті завдання, які ставить він і які ставимо ми, були доконче виконані.

Радянська Країна іде від перемоги до перемоги. У нас ростуть заводи-велетні, ми будуємо найбільші в світі гідро-станції, розвиваються й ширяться наші колгоспи, міцніють наші радгоспи, ці справжні фортеці нашого соціалістичного хліборобства.

Але ви знаєте, що для нашого соціалістичного будівництва, для успішного виконання п'ятирічки за 4 роки, нам потрібні машини, варстати, кадри. Ще в більшій мірі це потрібно для нашого соціалістичного господарства, бо воно досі у нас стояло на найнижчому щаблі розвитку. Правда, ми збудували Сталінградський тракторний завод, ми будуємо зараз Харківський і Челябінський, будуємо в Саратові завод комбайнів, але праця не жде, будівництво не чекає, і ми мусимо, заки запрацюють наші заводи, заки вони стануть у шерехи нашої соціалістичної індустрії, купувати машини закордоном, запрошувати звідтам до себе інженерів, техніків та кваліфікованих робітників, щоб вони вчили нас техніки.

Америка — найпередовіша капіталістична країна. Для будівництва соціалізму потрібна найпередовіша найвища техніка, найкращі машини. Та ми не повинні сліпо брати й запозичати цю техніку. Ми повинні вивчати її, щоб з надбанням свого досвіду, на цій базі, йти далі, будувати й розвивати свою соціалістичну техніку. Тільки так ми зможемо здійснити гасло Леніна — наздогнати й випередити капіталістичні країни.

Технікою ми насичуємо і наші радгоспи. Цього року у нас працюватимуть найновіші машини. Нам допомагатимуть у засвоєнні цієї техніки наші закордонні товариші. Обов'язок кожного з наших робітників, що будуть поставлені в науку до американців, в найкоротший термін взяти максимум у них знань. Це справа нашої честі. Цього вимагає від нас партія, цього вимагає від нас радянська влада. Ми сподіваємось, що наші американські товариші допоможуть нам в цьому, а ми, з свого боку, докладемо всіх зусиль для того, щоб створити їм найсприятливіші умови праці...

За товаришом Шляховим мав виступати містер Бріггс. Він був непоганим клябним промовцем. Він міг виголошувати досить вдалі спічі. Але він розумів, що тут не годилося говорити ні про Мрію, що її повинен мати кожний добропорядний американець — „бєббіт“, ні про Ідеал, що його кожен з них мав плекати. Не годилося тут говорити також і про Успіх та Удачу, про спритність та американську діловитість, ні про мораль у торговельних та ділових зносинах, ні розкривати таємниць того, як спіймати за спідницю примхливу богиню Фортуну, — одне слово, треба було відмовитись від

всіх звичних понять, слів і речень, що були зрозумілими кожному янкі, що ними він звик оперувати все своє життя. Треба було знайти якісь нові слова, а містер Бріггс щонайменше був здатний до цього, стопроцентним американцем бувши. Перед ним була зовсім відмінна аудиторія. Це не були його буйні друзі, що їх він знав і що з ними він щодня стикався. Це не були й американські робітники, що до них він міг би звернутись з фамільярним: — „Хлопці! Червоні агітатори збивають нас з правильної путі. Високий заробіток шкодить нашій моралі. А тому гоніть їх в тришия геть! Американська промисловість вимагає нових ринків, а тому ви повинні погодитись на знижку своєї заробітної плати. Я гадаю, що ви гарні хлопці і хороші американці і ми не будемо з вами з цього приводу сперечатись!..“ — і т. д. і т. п. Перед ним була аудиторія, що скинула владу капіталістів, яка будувала й керувала велетенським господарством і яка з напруженою увагою чекала на його виступ, яка зарані критично ставилась до його слів, що ще їх не чувши, вона ніби німо його залитувала: — „От ти, містер Бріггс, буржуй, а приїхав нам допомагати будувати соціалізм. Що примусило тебе до цього?“ — Ось чому містер Бріггс загубив свій звичний апломб і притаманну йому самовпевненість. Опинившись перед ясно освітленою рампою та глянувши у глиб залі, де в туманній плямі зливалися всі обличчя, так що годі йому було чо ось розрізнити, він зовсім був розхвилювався. Та сказавши кілька фраз, він опанував себе, голос йому став твердіший, а слова потекли плавніше.

— Джентельмени, — так почав він свою промову, — я з величезною увагою вислухав слова містера Шляхового, до якого я почуваю найщирішу повагу. Тим з більшою увагою й інтересом я вислухав ті кілька компліментів, що він їх сказав на адресу моєї країни і ті побажання, що мали на меті наше дружне з вами співробітництво.

Американський нарід і суспільність завжди з величезною сипматією ставились до великого російського народу. Було сумно думати про те, що великий і талановитий нарід виріс під тупою й жорстокою владою царів. Ось чому американський нарід з великою радістю зустрів звістку про те, що царя скинуто і що російський нарід здобув собі свободу...

Я не помилюсь сказати, що спільними рисами наших народів є велика любов до свободи й неменша ненависть до тиранства. У відстоюванні цих принципів свободи обидва народи показали невмирущі зразки героїзму...

Я також скажу, що ділова Америка, ділові кола наші з величезною увагою стежать за вашим будівництвом, що достойне всілякого здивовання, що вони, ці кола, віддають належне вашій енергії в цій важливій справі і охоче йдуть вам на допомогу. Справді, хіба не є нашим найвищим спільним

обов'язком працювати над подальшим розвитком культури й цивілізації, викорінюючи рештки варварства й дичавини, і розвивати наші добросусідські та ділові зносини, що є запорукою подальшого прогресу й багатства обох великих народів...

Америка багата. Це найбагатша країна в світі. Своїм багатством вона зобов'язана демократичним законам, діловитості, кметливості та енергії свого населення, а також тому, що кожен американець має свою Мрію й свій Ідеал, що є йому дороговказами в усій життєвій путі. Не забувайте, що в Америці кожен дворовуб може стати президентом, а кожен чистильник кобіт — мільярдером. Це тому, що у нас як нігде ціниться кожна ділова пропозиція, а праця завжди має винагороду й пошану...

Ми не скнари. Ми з охотою даємо. Ми — мирна нація. Ми охоче ділимося з іншими нашими досягненнями й готові йти на всілякі жертви, аби лише це служило дальшому зростові культури й загальному благові народів...

Ось чому моя Компанія, що постачає сільсько-господарські машини на цілий світ, з такою охотою, не зупиняючись перед значними витратами, відгукнулась на запитання ваших представників — дати в кредит машини і післати своїх людей для того, щоб допомогти вам у вашій праці. Я і мої земляки, що скоро прибудуть сюди, — ми постараємося докласти всіх зусиль для того, щоб дати вам все належне від нас, пам'ятаючи, що ми служимо великій ідеї зближення наших народів і добросусідським взаєминам наших великих країн!..

Як бачимо, містер Брігс досить вдало вийшов із свого становища, обійшовши все підводне каміння, що було на його шляху, ввесь чає лаявіруючи між Сціллою — сказати щось дуже похвальне на адресу радянської влади і Харібдою — чимось поганити більшовиків.

Гаррі, нахилившись до Бена Джонсона, що сидів поруч з ним, сказав тихо:

— Ти дивись, Бене, який хитрий цей мій дядько. Я ніколи не сподівався, що він так ловко викрутиться!

— Він ступає зараз м'якими лапами тигра, глибоко заховавши свої пазурі! — засміявся Бен. — Але це не значить, що він їх колинебудь не випустить!

Після містера Брігса виступив старший агроном і коротко повідомив про стан готування до засівкампанії. Оказалося, що потрібно чимало посівного матеріалу, якого на місці немає, машини відремонтовані лише на одну третину, отже і з цим слід якомога поспішати; правда, мають прийти нові машини, але коли, невідомо. Виходило, що до бойової готовости ще далеко, а між тим, весна не за горами. Зараз всі зусилля повинно скерувати на ремонт наявних машин, на форсоване готування до весни. Дирекція пропонує негайно розпочати об-

говорення пляну весняної кампанії по бригадах, таборах та дільницях, довівши завдання до кожної бригади, до кожної машини, до кожного виконавця. Щодо строків, то дирекція гадає закінчити посів за 19 день.

Голова зборів запитав, чи відкривати дискусію чи, може, дальше обговорення перенести в бригади. Збори вирішили все-таки поговорити.

— Тоді слово має товариш Чернега!

На трибуну вийшов молодий чорнявий парубок. Містер Бріггс вперше бачив такого молодого оратора і тому з цікавістю чекав, що він скаже.

— Комсомолец? — спитав він через перекладача у Шляхового.

— Так-так, комсомолец. Недавно прибув до нас з курсів. Чернега насамперед зупинився на промові директора радгоспа.

— Тут наш директор, товариш Шляховий, вказав нам, що справою нашої честі є якнайскоріше опанувати техніку, тими машинами, що у нас є. Це правильно. Який стан у нас зараз? Ми змушені купувати технічну допомогу закордоном. За машини платимо золотом. Але як у нас поводяться з тими машинами? Просто по-варварському, не жаліють, не доглядають, не боліють за машинами. Цим ми самі шкодимо нашому соціалістичному будівництву й зриваємо наші більшовицькі темпи. Як поводитись з машиною, як любити її, цього треба повчитись в американців. У тракторі, наприклад, треба знати кожний гвинтик, кожну деталь, треба за ними ходити, я сказав би, пестувати його, і тоді трактор дасть нам максимальну продуктивність. Я викликаю товаришів-трактористів на змагання за краще опанування трактора, за кращий догляд за ним, за найбільші виробничі показники. Давайте змагатись за це сьогодні між собою!..

Потім він торкнувся промови містера Бріггса; він сказав:

— Америка багата країна, це правда. Але Америку душить криза. Америка іде вниз, а ми йдемо вгору. Америка занепадає, а ми ростемо. Та Америка має велику техніку й досвід. Ми цю техніку й цей досвід повинні взяти й використати на будівництво соціалізму, помноживши їх на наші форми соціалістичної праці, на ударництво й соцзмагання. Коли ми так працюватимемо, то ми скоро випередимо Америку... І буде час, коли не ми їздитимемо до Америки вчитись, а американці вчитимуться у нас!..

Коли містерові Бріггсові переклали останні слова, він сказав:

— Молодість завжди зарозуміла. Цей молодик забув, що у нас сторічний досвід, найбільші ресурси і найбільші в світі запаси золота. Не розумію, як він гадає, за таких нерівних шансів, нас випередити?..

Треба сказати, що вражіння від тих розмов, що їх він вів у Москві й Харкові, послабшало, і до містера Бріггса знову повернулася його давня рівновага й непохитна віра у щасливу зорю Штатів.

— Ні, щоб там не казали мої земляки, — думав він, слухаючи промову Чернеги, — вони просто перебувають під вражінням екзотичності цієї країни. А повернувшись до Америки, ставши на рідний ґрунт, вони знову наберуться, як той Антей, сили проти червоного впливу, що розслаблює тепер їхню волю, і стануть добрими американцями.

— Без сумніву, — думав він далі, — ця країна має багато талановитих керівників, — що вийшли з народу, але як вони можуть успішно працювати, коли у них немає основного рушія — приватної власності і особистої зацікавленості. Наша практика виправдана тисячоліттями. Перед цим досвідом десятилітня практика більшовиків — ніщо. Як би там більшовики не пнулися, а історія візьме своє..., — і тут його увагу притягнув новий оратор, дівчина, що з нею познайомив його Гаррі перед початком зборів.

Вона стояла струнка в освітленні рампи. З-під червоної хустки вибивалися пасма непокірливого волосся. Вся її постать, гнучка й дужа, була повна привабливості.

— Це новий тип молодой радянської жінки, — думав містер Бріггс. — Цікаво, в яких взаєминах з нею Гаррі?

Він кинув погляд в залу і побачив Гаррі, який весь уп'явся в дівчину. На його устах спочивала спокійна посмішка.

Дівчина тим часом говорила:

— Перед нами, справді, стоять великі завдання... Ми мусимо виправдати свою назву „форпоста соціалізму“ і вийти переможцями у посівкампанії. Але ми вийдемо переможцями і у всесвітньому масштабі, бо СРСР є форпост соціалізму міжнародного пролетаріату, форпост світової пролетарської революції.

Ми технічно слабші від Штатів в десятки разів, — повернулася Оксана до містера Бріггса. — У вас мільйон тракторів, у нас їх щонайбільше на сьогодні сто тисяч. У вас сотні тисяч вантажних автомобілів працює в сільському господарстві, у нас одиниці. У вас десятки тисяч комбайнів, у нас їх торік працювало всього півтори тисячі.

Але це зовсім не значить, щоб Америка вибачливо плескала нас по плечах: — „Ей, більшовики, хороші хлопці. З вами можна мати хороший бізнес, залиште лише ваші соціалістичні утопії!“ — У залі розлігся сміх: Гаррі на ці слова заплескав з усієї сили в долоні. Дівчина посміхнулася до нього через залу, а містер Бріггс це помітив. — У нас ділові зносини з Америкою. Але Америці нічого особливо пишатися перед нами, бо треба подивитися і на зворотний бік медалі.

Проспериті для Америки давно минуло. „Країна господа

бога" переживає страшенну кризу. Там на сьогодні щонайменше 10 мільйонів безробітних. Там господарства фермерів продають з торгів за борги, засівна площа не росте, маса фермерів кидає землю на призволяще і тікає до міст. Такі „досягнення“ американського сільського господарства. В чому причина? Причина у приватній власності на землю.

Я висловлюю гаряче побажання, щоб наш гість вивчив наше соціалістичне господарство, бо тільки це дасть йому можливість правильно судити про нас. Я також палко підтримую пропозицію тов. Чернеги. Трактор — могутня підойма нашого соціалістичного господарства, це стальний кінь нашого хліборобства. Нам треба любити й берегти цього коня. Я перша приймаю виклик тов. Чернеги. Ми мусимо знати всі й розуміти ролі трактора у нас. Пригадаймо, що говорив з цього приводу тов. Яковлев на XVI з'їзді партії.

„У Сполучених Штатах Північної Америки трактори, — казав він, — монополія багатого фермера — у нас монополія радгоспів і колгоспів, що об'єднують дрібних селян.

Багатий фермер працює на території 100 — 200 га, наш колгосп працює на території в тисячі гектарів, а радгоспи на десятках тисяч гектарів.

У Сполучених Штатах Північної Америки тракторів заказаний шлях до більшості фермерів, принаймні він неприступний $\frac{4}{5}$ фермерів, — у нас трактор приступний переважній більшості селян, що об'єдналися в колгоспи, і неприступний тільки глитаєві.

Там він розпорошений, по одному тракторові припадає на багатого фермера, у нас сконцентрований, — десятки тракторів припадає на одну машино-тракторну станцію, на один радгосп. Словом, у них — влада капіталістів, у нас — робітничої класи.

Ось чому, не дивлячись на те, що на трактора ми посадили напівписьменного наймита, — в цій залі, — сказала Оксана, — теж більшість трактористів, машиністів тощо, недавні наймити Штеріча або глитаїв, — що ще вчора по 16 — 18 годин гнув спину у глитає, він, цей наймит, дає вчетверо більшу продукційність трактора, ніж цивілізований американський фермер.

Ось чому наш темп організації великого господарства не має прецедентів в історії людства, він справді небачений в історії світу“.

Ці слова ми мусимо пам'ятати, товариші! Але з цього зовсім не випливає, що ми можемо закидати Америку шапками. Ні, товариші, нам треба довго й завзято вчитися, довго й завзято працювати. Нам треба скористатись з присутності у нас американців, щоб узяти у них знання, досвіду, вміння чітко працювати й переключити все це на соціалізм. Нам говорив про

це товариш Шляховий, нам говорить про це партія. І коли ми так будемо працювати, то ми не тільки швидко наздоженемо Америку, а й залишимо її далеко позаду!..

Коли вона сходила з трибуни, її вітали гучні оплески. Містер Бріггс, дивлячись на неї, думав:

— Яка невимушеність, яка сміливість, яка впевненість. Але все-таки я не бачу, чим ви нас так скоро можете побити. Це все слова. Мільйон тракторів є мільйон, щоб ви там не говорили!..

... Збори скінчились. Робітники густою лавою сунули до виходу. Гаррі підійшов до містера Бріггса.

— Ну, як вам подобається? — спитав Гаррі.

Містер Бріггс сказав:

— Ця дівчина дуже сміливо говорила. Невже вона лише проста робітниця?

— Так. Але вона багато вчиться. Тут всі і багато вчаться і багато працюють.

— А хто цей містер Яковлев, слова якого вона наводила?

— Наркомзем СРСР.

— Вона, здається, вам подобається, Гаррі? — сказала Мері, натякаючи на Оксану.

— Вона просто хороша дівчина, Мері.⁸³ Найкраща трактористка на весь радгосп, а це багато тут важить. А крім того, вона керує гуртком, де я вчуся політики!

— Невже вона, та політика, так вам потрібна, Гаррі?

— В СРСР кожного робітника вчать політики, інакше він не може бути хорошим робітником. Навчання політики тут обов'язкове, як і навчання грамоти.

— Чи не здається тобі, Гаррі, — сказав містер Бріггс, — що тут не дуже полюбують Америку?

— Я не сказав би цього. Я сказав би — навпаки. Але вони всі певні, що скоро надійде такий час, коли вони по всій програмі змагань першими прийдуть до фініша.

— Ну, я цьому не дуже то вірю! — відповів містер Бріггс, — У нас теж міцні ноги, а до того ж ми на сто миль попереду їх, Гаррі. От в чому різниця!..

— Але уявіть собі, дядьку, що ви підчас бігу зламали собі ноги. Що тоді буде?

Містер Бріггс не відповів на це нічого.

р о з д і л х
б а р ' є р и

— Америка — два океана води по боках і океан прерій посередині.

Містер Бріггс був стопроцентним американцем. Вірнопідданим „його величності Бізнеса“. Рабом стандарту. Цивілізація й культура для нього втілювалася в американських ма-

шинах, думках, поглядах. Вище за них він нічого не хотів знати.

„Бізнес“ був для нього альфою й омегою життя. Він був фанатичним ворогом всякого „мотлоху“ в голові. Все, що перешкоджало „бізнесові“, відкидалося як непотріб.

Він досі жив не тільки серед стандартних речей, що ними американська промисловість наповнила його життя вщерть, а й серед стандартних думок. Кожен американець носить їх в голові, як дрібні гроші в гаманці, щоб у разі потреби, за раз же пустити в обіг.

— Америка — країна самого господа бога.

— Капіталісти роблять святе діло, коли дають працю робітникам.

— Високий заробіток може пошкодити моралі ваших робітників і пошкодити їм увійти до царства небесного.

— Царство боже у нас самих.

— Помагай сам собі.

— Америка-країна свободних, батьківщина хоробрих.

— Кожен має те, що він заслужив. Коли він заслужить більше — то й матиме більше.

— Страйк приносить шкоду лише робітникам.

— Коли не подобається в Штатах, можете забиратися геть до своєї діри.

— Кожен коваль свого щастя.

— Кожен хоч раз в життю має свій „шанс“ на успіх. Не прогав його.

— Щастя чекає на вас за поворотом.

— Доляр — ключ, що відкриває всі двері.

— На бога наше уповання.

— Між працею й капіталом мусить існувати божественна гармонія.

Ці думки були дуже зручні. Що з того, що вони, як ходяча дрібна монета, були стерті, — тим краще, значить їх виправдала практика життя. Вони були випрасовані й підігнані одна до одної. Їхня зручність полягала в тому, що не примушувала думати, — на кожний випадок життя є своя стандартна думка, афоризм, „життєвий прецедент“.

Але що таке СРСР? Країна сфінкс? Терра інкогніто?

Потрапивши до СРСР, містер Бріггс дуже скоро зрозумів, що „бізнес“ не користувався тут абсолютно ніякою повагою, а „бізнесмени“ це в просторіччі просто — „експлуататори“.

Теж саме й відносно непорушних основ політики, комерції, моралі, літератури, — американські мірила й визначення тут ні до чого не були придатні, їх треба було викинути як баяст, що перешкоджає рухатись. Треба було скинути окуляри звичних думок і дивитись просто у вічі радянській дійсності.

Містер Бріггс не звик до цього. Ось чому йому було тяжко пристосуватись до умов життя в „Форпості соціалізму“ і то

не через якісь там матеріяльні обставини, а саме через оту розбіжність двох систем в той час, як Гаррі почував себе тут ніби в рідний стихії. Чому б це так?

Сумління містера Бріггса увесь час роздирали протиріччя. Він часто не знав, як йому чинити в тому або в тому випадкові, як поводитись, він змушений був напружувати свій розум, щоб не сказати чогось нетактовного і в той же час високо тримати „честь“ Штатів. Він був схожий на коня, якого примушують щохвилини брати все новий бар'єр.

Бувши в Америці, він знайшов би відповідь на свої запитання й сумніви: в газетах, у кіні, в радіо. Але тут? Наприклад, взяти таке питання, як соціалізм. Досі містер Бріггс був глибоко переконаний, що „соціалізм — це шкідлива утопія“, яку треба поборювати на кожному кроці. Він, наскільки це залежало від нього, вів активну з ним боротьбу. Тут же соціалізм був державною, доктриною був основою життя, рушійною силою, стрижнем всіх розмов і діяльності кожного. Ніхто не висував наперед своїх власних інтересів, навпаки, найперше дбали за інтереси загальні. За „його величність Бізнес“ ніхто ніколи й не згадував, його викреслили з життя чотирнадцять років тому, викинули на смітник історії, бо „бізнес“ і „соціалізм“ були непримиренні між собою, вони взаємно виключали один одного. І от містер Бріггс примушений був тимчасово забути за свого укоханого й потоптаного володаря й служити його переможцеві, працювати „на соціалізм“.

Він завжди далеко тримався від робітників. Бувши сам вискочнем що по тілах переможених якимось чудом видерся нагору, він завжди намагався підкреслити свою вищість перед невдахами, що примушені плазувати там, внизу, в поросі життя. Тим більше він не міг собі уявити, що робітники являються господарями підприємства, можуть втручатися у виробництво в будь-якій формі.

Він поділяв у себе вдома робітників „на чистокровних американців“, що були незаражені соціалістичними ідеями, були добромисні, благонадійні, чесні, працьовиті, тверезі, дешеві, невибагливі, задоволені зо свого становища, не знали, що таке профсоюз, були щасливі й вірили в бога та біблію. Хто не відповідав цьому „ідеалові“, значить був бунтарем, червоним, безбожником, — і незалежно від того, чи він був „чистокровним американцем“ чи ні, проти такого треба було вживати драконівських заходів, бо він загрожував Штатам, конституції та „його величності Бізнесу“, а „його величність“, як відомо, сантиментів не любить.

А тут всі робітники були безбожниками й соціалістами. Це не тільки не переслідувалось, а навпаки, всіляко підтримувалось, пропагувалось, вголос визнавалось. Це була „комуністична Содом і Гомора“. І ми повинні сказати, що містерові Бріггсові було попервах тяжко жити серед цих „грішників“.

Гаррі ж не переставав вихвалювати радянську систему. Тут всі робітники були господарями, вони відповідали й керували всією державою. На зборах вони критикували окремі розпорядження дирекції, вносили свої поправки, іноді навіть відкидали цілком пропозиції від дирекції і вносили свої, і на диво містерові Бріггсові, дирекція їх приймала. Він якось запитав у Шляхового, чи не шкодить це його авторитетові, як директора.

— А ні скільки. Навпаки, тільки зміцнює.

— Але ж у вас більшість робітників такі молоді. Вони не мають ні життєвого досвіду, ні фахової практики. Якже вони можуть вносити ділові пропозиції?

— Це правда, що більшість наших робітників—молодь. Але ця молодь знає, що будівництво соціалізму не туманний і розпливчастий ідеал, а цілком реальна справа. Наша доба це вступ до нової доби, до доби певної свободи, коли розвивються всі людські таланти. Ось чому ми всі з такою настигаючою працею над нашим ділом, ось чому наша молодь бере таку активну участь в усьому будівництві. Адже вона буде своє майбутнє.

— Хто ж тоді, все-таки, відповідає за господарство?

— Відповідаю за господарство я. Крім того, відповідає партійна та профсоюзна організація, відповідає кожен робітник, — і він пояснив йому роль „трикутника“ на підприємстві.

— Тоді виходить, що все-таки у вас три хазяїна на кожному підприємстві. Хто ж із трьох вас несе найбільшу відповідальність?

— Я—єдиначальник і я найперше відповідаю за господарство. Але оскільки ми всі трое члени комуністичної партії, то ми, в рівній мірі, відповідаємо перед партією за доручену нам ділянку роботи.

Зрозуміти це було тяжким ділом для містера Бріггса. Він почав уважніше придивлятися до життя радгоспу. Він разом із Шляховим обійшов усе господарство, доповідаючи увійти в кожну його деталь. Від його уваги не сховалося, що „Формост соціалізму“ дуже мало має тракторів. Справді, план ярowego клину був визначений в 22.000 гекторів, а радгосп мав всього 1.400 НР плюс 240 НР, що працювали постійно на транспорті.

Містер Бріггс щось черкнув у своїй книжці й сказав:

— Але ж це мало для вас?

— Так, трохи малувато. Нам обіцяють ще прислати, але коли не надішлють, то доведеться обійтись тими, що у нас є.

Містер Бріггс здивовано дивився на Шляхового. Той же говорив з своєю постійною посмішкою:

— Наш сусід „Металіст“ має на 10.000 га — 1.130 НР, а „Паризька Комуна“ на 6.900 га — 913 НР.

— Але ж це неправильно! За такого стану ви не виконаєте своїх плянів!

Шляховий відповів:

— Ніхто не говорить, що правильно. Але я думаю, що пляни ми свої виконаємо. Правда, буде трудно, але виконаємо.

— Але дозвольте, — гаряче заговорив містер Бріггс, так що перекладач ледве встигав стежити за його словами, — у вас на одну НР припадає 15,7 га, у „Метатіста“ — 8,15 га, в „Паризькій Комуні“ — 7,5 га. Всі шанси на їхньому боці, — і мені, признаюсь, незрозуміло, як ви думаєте закінчити посів одночасно з ними?

— Навпаки, ми думаємо їх випередити!

Містер Бріггс розвів руками, — він вірив у математику, а математика говорила не на користь Шляхового. Звідкля ж у директора така спокійна самовпевненість?

— Ви забуваєте про ударництво й соцзмагання, містере Бріггсе! — сказав йому Шляховий.

— Прекрасно. Але соцзмагання й ударництво не прибавить вам тракторів!

Воно дасть можливість якнайкраще використати наявні. Не забувайте, що трактор у наших руках дає в три-чотири рази більшу ефективність, ніж в Америці. В цьому величезна перевага нашої системи.

— Я хотів би подивитись, як це ви робите.

— Ви побачите.

Однак його цікавив і другий бік справи. Він запитав:

— Хто винен в тому, що ви опинилися в гіршому стані, ніж ваші сусіди?

— Трудно сказати. Проте, частина вини, безперечно, лежить на центральних органах, що так сплянували.

— Ви повідомляли їх про це?

— Повідомляв. Обіцяли виправити.

— Зменшити плян посіву.

— Ні. Обіцяли прислати машини.

— Ну, а як машини не прийдуть, ви тоді можете скласти з себе відповідальність за прорив?

— Ні в яким разі. Помилки інших не знімають з мене відповідальності. Я мушу плян свій виконати, щоб там не знати що.

Містер Бріггс замовчав. Потім сказав:

— Виходить, що у вашому плянуванні теж бувають помилки?

— Бувають і не мало, — відповів Шляховий. — Ми їх викриваємо й боремося з ними.

— Значить, ви можете й не одержати нових машин?

— Ні, чому ж. Але може статись так, що трактори кинуть кудись у потрібніше місце. Ось чому я будую свій плян посіву, виходячи із наявності тих тракторів, що у мене є.

Містерові Бріггсові імпонувала ця спокійна упевненість, вона нагадувала йому американську настирливість домогтись успіху, чого б то не коштувало, перекинувши всі бар'єри, подолавши всі перешкоди, що стояли на шляху.

— У нас об'єктивних причин немає, щоб на них можна було спирати невдачу, — пояснив йому Шляховий — зате є люди, що не вміють працювати!.. Сила в людях, а не в причинах та обставинах!..

— Ол райт! — відповів містер Бріггс. — Це мені подобається. Це по-американському!..

Він заглянув до бараків робітників, намагався в'янути, чи вони знають, що у них мало тракторів і що їм буде дуже важко впоратися з тією засівною площею, що її заплановано. Один уже літній робітник сказав:

— Аби тільки весна була хороша та посівматеріал вчасно прийшов, а ми під горіх розделаємо. Корній Максимович (Шляховий) як закрутить, то ми ці 22 тисячі як на долоні положимо радянській владі!..

Містер Бріггс пішов порадитися і поділитися з своїми сумнівами до містера Гордона. Гордон був старий робітник, а до того ж уже два роки працював у Союзі. Він уважно вислухав містера Бріггса і, не виймаючи люльки з рота, сказав:

— Я думаю, що впораються. Тут, розумієте, все залежить від розгону. Який розгін візьмуть!

— А як ваші трактори? Прибудуть?

— Ми на них чекаємо. Але у нас і так досить роботи. Ми вчимо молодих трактористів, обладнуємо пересувні ремонтні майстерні.

— Так ви кажете, Гордоне, що все залежить від розгону?

— Так, від розгону. Люди тут, скажу я вам, тверді як сталь. Вони не пхикають, коли бачать перед собою якусь перешкоду, вони валять її. Ось слухайте, що було в „Гіганті“, де я спершу працював, як прибув сюди, на весні 1929 року. Там треба було зорати й засіяти 59000 га! І от одного дня в прерію виїжджає 645 тракторів при 1200 стерничих та 1800 сіялок. Я ніколи не бачив, щоб разом виходила така сила машин. Це було страшно. Це була справжня Америка, містере Бріггсе, але Америка в стократ помножена. Ялову прерію роздирали тисячі блискучих лемешів і вона чорніла великими чорними ранами, куди висівалась золота пшениця, що мала потім дати сотні тисяч бушелів зерна. Над степом стояв гуркіт і рокіт машин, в якому губились голоси людей. Але через день раптом похолодало, небо затяглося важкими хмарами, повіяв холодний вітер і почалась страшна хуртовина. Вона бушувала цілих чотири дні. Мороз скував землю. Катерпіллари застрягли в ній, як кораблі серед крижаного моря. Хуга ревля, шуміла, вила, перекидала фургони, зривала шатри, замітала людей і машини кучугурами снігу. Та

більшість людей не покинули машин. Вони лишилися при них, готові за першого ж проблиску сонця кинутись у бій за прерію. І дійсно, як тільки блиснуло сонце, вся прерія знову заворушилася, трактористи сіли за стерна, сівачі стали за сіялками і робота закипіла ще з більшою силою. Трактористи злізаючи з трактора, буквально, падали від втоми і моментально засипали на твердій землі. І за дев'ять день засіяли 58,000 га! Це була перемога! А коли закінчили останній гектар, то робітники оточили директора і так танцювали, що земля двигтіла під ними. І відтоді я увірував і в цю країну...

Містер Бріггс чекав на машини, посилав телеграми до Москви, чекав на свою бригаду робітників, але покищо не було ні людей, ні машин. Він скаржився:

— Що це значить?.. Що це таке „застрягли“?.. У нас, в Америці, ніколи б цього не допустили!..

Шляховий як міг заспокоював його.

Коли ото містер Бріггс гарячився, метушився, писав запитання й протести до дирекції радгоспу, Гаррі почував себе якнайліпше. Він спокійно й методично працював. Вечорами ходив у клуб або йшов до містера Бріггса. В таких випадках містер Бріггс неодмінно починав говорити, що от мовляв, він, Гаррі, захоплюється соціалізмом, а тут навіть залізничі не можуть працювати як слід, листи блукають тижнями, телеграми переплутують, вантажі залежуються, — одне слово, містер Бріггс знаходив сотні різних недоладностей, які говорили на користь, як він казав, індивідуалістичного капіталізму й проти соціалізму.

Гаррі тільки сміявся, слухаючи цих ляamentaцій містера Бріггса.

— Це правда, хиб у них багато, але їх все-таки менше ніж у Штатах?

— Боже мій, Гаррі, я іноді думаю, що ти теж став уже комуністом! — мало не з жахом говорив містер Бріггс. — Що сказала б моя сестра, коли б була жива?

— Вона б постаралась мене зрозуміти, — відповів Гаррі.

Справді, поведінка Гаррі викликала в ньому все більшу тривогу. В Америці, якби з Гаррі щось трапилось, то він би просто сказав:

— Ну й чорт з ним, з тим моїм небожем... Одним більшовиком стало менше!..

Але тут він вважав за свій родинний обов'язок узяти на себе піклування за Гаррі й зберігати його від більшовицьких спокус і не дати загубитись цій душі для Штатів. Містер Бріггс запропонував Гаррі поселитись у нього. Гаррі відмовився.

— Я вам дуже вдячний за це, — сказав він, — але нам обом буде краще, коли ми житимемо нарізно один від одного.

Містер Бріггс не настоював, бо він більше зробив свою пропозицію з обов'язку. Якщо ж цей „блудний син Штатів“ зовсім відбився свого дому, то в цьому найменша вина містера Бріггса. Проте, він поскаржився Мері на „невдячність“ Гаррі.

— Але чого ти від нього хочеш, — сказала Мері. — Він же зовсім збільшовичивсь!..

— Еге ж. Твоя правда. Чистокровний американець слухняний, благонадійний, задоволений і щасливий своєю долею. Він любить свою батьківщину. А в цьому Гаррі гніздиться один бунт!

А втім ми повинні вияснити причину того прихованого роздратування Мері проти Гаррі, що весь час гризло її. Річ у тім, що вона, по природі й за традиціями Америки, вважала його за свого природнього й єдиного кавалера й захисника в цій країні, де він, як їхній близький родич, мусів мати за обов'язок охороняти її й проводити з нею весь свій вільний час. Вдома вона не протестувала ані жодним словом проти того, що Гаррі ночував у передпокою і що другого дня батько фактично вигнав його з дому, бо такий родич для них був „шокінг“. Не те тут. Тут Гаррі не смів нехтувати честю ходити під руку з такою кузиною, як Мері, це був його родинний обов'язок. А він десь ганяв, проводив свій час, не звертаючи на неї ніякої уваги.

Містер Бріггс зацікавився гуртком, що ним керувала Оксана і попрахав Гаррі розповісти про нього. Це був гурток точної політики. Містер Бріггс запитав, чи може він прийти на заняття.

— А чому ні. Бути присутнім можуть всі.

І от одного дня містер Бріггс прийшов на гурток з Мері. Зібралось душ тридцять, переважно молоді. Розбирали якраз тему про кризу капіталізму. Оксана не без наміслу особливо довго зупинилась на Америці. Містер Бріггс прохав перекладати йому все, що говорила Оксана.

Коли заняття скінчились, він підійшов до неї.

— От ви багато говорили про кризу в Америці, — сказав він, — і доводили, що в Штатах, рано чи пізно, але неодмінно мусить вибухнути революція. Дозвольте нам сказати, що ви так говорите лише тому, що не знаєте Америки.

— Я з великою охотою повчусь у вас.

— Так отже знайте, що Америка — це: 50 процентів світового видобутку сталі, заліза та інших металів, 50 процентів виробництва машин; 70 процентів видобутку нафти; 52 проценти світового видобутку вугілля; 85 процентів автомобілів; 66 процентів бавовни; 75 процентів кукурудзи; 48 процентів хемікалів і електроприладдя; 57 процентів тютюну; 85 процентів швацьких машин та сільсько-господарського реманенту!..

І містер Бріггс з переможним виглядом подивився на Оксану.

— Додайте до цього, — говорив він далі, — що загальна потужність автомобільних моторів в Америці дорівнювалась в 1930 році 400 млн HP, а це складає майже половину потужності всіх моторів країни — 824 млн HP. Один автомобіль на п'ять душ. Один автомобіль на сім'ю. Двадцять п'ять мільйонів автомобілів! В один день все населення Штатів може сісти на автомобілі й поїхати. От що таке Америка! Де у вас є щось подібне?..

— Так, це правильно. Америка дуже багата на машини. Але зараз те ваше „просперіті“ один міт. Криза зробила такі страшні спустошення у вашому господарстві й промисловості, що ваші цифри вже не відповідають дійсності. Потім не забувайте, що ми розвиваємось й ростемо далеко швидче, ніж будь-яка капіталістична країна розвивалась протягом своєї історії, включаючи сюди й Штати. Ось чому ми такі певні, що переможемо вас.

— Але не забувайте, що Америка теж розвивається!

— Скажіть краще, що розвивалась.

— І все-таки вам до нас далеко!

— Цього ніхто й не ховає. Проте, максимум за десять років ми вас переможемо!

Мері якось попрохала Гаррі, щоб він прийшов з кимнебудь із своїх нових друзів. Гаррі прийшов з Євгеном. Рекомендуючи його, Гаррі сказав, що Чернега почав вивчати англійську мову.

— А то для чого йому здалась англійська мова?

— Він хоче вивчити Америку й знати її.

— Спитайте його, Гаррі, якби він поставився до того, коли б йому було дозволено виїхати до Америки?

— Тимчасово чи назавжди?

— Назавжди.

— Назавжди — ні, повчитись — так.

— А чому б ви не поїхали назавжди?

— Тим, що я ніколи не проміняю СРСР на Америку.

— Хіба в Америці так погано?

— Для робітників дуже погано, а він робітник.

— Чим же, на його думку, в Америці так погано для робітників?

— Тим, що в Америці капіталізм, а в СРСР — соціалізм. Тим, що там влада капіталістів, а в СРСР влада робітників. Там би він був рабом якогось „босса“, а тут він господар країни.

— Але в Америці робітникам краще живеться, ніж в СРСР. Там деякі робітники одержують дуже великі гроші.

— Тільки десять процентів, не більше. А 90 процентів нищать, одержують голодну плату. А скільки є безробітних?

Це не була остання її розмова з Євгеном. Мері іноді запрохувала Євгена заходити до них і говорила з ним за до-

помогою перекладача, що жив разом з ними. Вона навіть трохи почала захоплюватися Євгеном, але це було не наслідком якогось чуття, а скоріше рефлексом від прочитаних книжок певного гатунку, де описувалось, як „чиста й шляхетна дівчина“, „небесне створіння“, „білосніжна лілея“, „тиха, як янгол“, „дивної чистоти“ напутює парубка на путь праведну або робить добро якомусь дикунові, що в подяку за це служить їй як вірний пес і офірує заради неї своїм життям. Мері чомусь уявила себе сама такою доброю дівчиною з американського журналу, що в таємниці своєї душі молиться за свого кузена, який захопився більшовизмом і навертає одноразово молодого більшовика на буржуазну путь. З Гаррі неї провалилось.

Вона якось йому сказала:

— Слухайте, Гаррі, ви дуже негарно поводитесь!

— А то чому? — запитав він здивовано.

— Ви зовсім мене забули, а проводите свій час невідомо де!

— Сміливо сказано.

— Про вас і про одну тутешню дівчину ширяться негарні чутки, — збрехала вона. — Але я не думаю, щоб ви...

Гаррі стиснув кулаки й зробив крок до неї.

— ...Щоб ви, знаючи цих жінок, були таким необачним, що...

Гаррі з люттю схопив свого кашкета.

— Дякую за пораду й пересторогу, — сказав він і грюкнувши дверима, вискочив з кімнати.

Мері так це образило, що вона зі слізьми на очах поспішила до своєї кімнати. І от тепер, щоб дозолити Гаррі, вона все частіше прохала Євгена заходити до них. Вона дуже багато розповідала йому про Америку, про тамтешнє життя, про ті вигоди, що ними користується кожний в Штатах.

— Ви забуваєте за неможливих фермерів, за мільйони безробітних, за негрів!..

— Негри?.. Ви жалієте за неграми?.. А ви знаєте, що у негрів не тільки шкіра, а й душа чорна?..

Євген зареготав.

— Чого ви?

— Ви, певне, не вважаєте негрів за людей?

— Ні, чому ж. Але це люди, другого, нижчого гатунку, — відповіла вона цілком серйозно.

Євген такий був здивований цією відповіддю, що не найшовся, що відповісти на це.

Він здебільшого тримався стримано, уважно розглядаючи цю дівчину, яка грала ролю доброї місіонерші. Але іноді йому зраджувала рівновага і він починав висміювати Америку, зарозумість американців, виховання молодого покоління. Мері прислухалась до цього потоку незрозумілих слів

і прохала перекладача розказати, що говорить це й хлопець. Один раз „хлопець“ сказав:

— Прийде час, американські робітники виметуть весь цей намул капіталістичної цивілізації у Міссісіпі!..

Коли Мері переклали ці слова, то вона сказала з палючо:

— Дяка богам, в Америці революції ніколи не буде. Ми зуміємо своїх червоних приборкати!

Мері свій неуспіх в ролі „цивілізатора“ й „пропагатора“, буржуазних гідностей чомусь відносила на карб Оксани. Гаррі часто прохоплювався за неї словом; навіть її батько почав говорити з деякою пошаною за цюдівчину.

— Знаєш, Мері, — сказ в він якось дочці, — ця Оксана готується поступити до інституту, щоб потім бути інженером. Молодець дівчина!..

А зима тим часом все ще стояла міцна й холодна. Щодня сонце викочувалось на овид неба і заливало своїм сяйвом білий степ, що лежав мовчазний і нерухомий під грубою ковдрою снігу.

Весна явно барилась. У радгоспі всі уважно стежили за барометром. У постачанні були перебої. Посівматеріал ще не прибав. Весна могла вдарити щодня і тоді мали з'явитись тисячі нових труднощів. Але весна барилась. Летіли „блискавки“ до Харкова, до Москви з вимогою скоріше відвантажити зерно на посів. Зерна не було.

— Чорзна що! — хвилювався Шляховий.

Містер Бріггс теж хвилювався, — затримувались машини, люди. Він, вимахуючи накладними перед Шляховим, говорив завчене слово:

— Бюрократизм!..

— Нічого, нічого, розшукаємо, — заспокоював його Шляховий. — Розшукаємо.

І знову розшуки, запитання, „блискавки“. Бюрократизм десь на шляху машин до радгоспу утворив величезні бар'єри, що крізь них вони ніяк не могли пробитись.

— Чорзна що! — чортівся може в двадцять Шляховий.

І от раптом вдарила весна. Вдень повіяв низовий вітер. Степ одразу почорнів. Ніч була тепла з легким морозом, під ногами хрустко ламалась тонка крига на калюжах. А другого дня на чисте небо викотилось гаряче сонце і сніг одразу поплив водою.

Степ задзвонив веселими потоками; вода текла великими ручаями і залила балки, розквасила шлях. А тут якраз почали надходити на станцію разом: і паливне, і насіння, і машини.

— О, чорт!.. Навалилось все!.. — даявся Шляховий, але він був веселий. Не відривався цілий день від телефону.

— Терничний, готов хлонців на станцію.

— А чим їхати?

— Тракторами. Нічим другим тепер не поїдеш.

Вбіг містер Бріггс зі своїм невідступним перекладачем.

— Ну, як справи? Прибули?

— Так. Зараз посилаємо трактори на станцію.

— В таку дорогу? Та у вас же тут ціле море багна. Може підождемо, поки підсохне?

— Ні, чекати не можна.

Чорними черепахами рухались „катерпіллари“ по густому місиву болота, буксували, грузли в балках.

Містер Бріггс хотів був прорватися на станцію автомобілем, але машина на другому ж кілометрі застрягла в болоті. Довелося її кинути і повернутись назад до радгоспу пішки. Машину витяг трактор і вона, вся в болоті, через три години теж повернулась назад.

Шляховий зробив краще, — він просто сів на трактора поруч зі стерничим і так дістався на станцію. Там керував відправкою вантажів до радгоспу. Він мало спав, майже не їв, перебуваючи двадцять годин на добу на ногах.

Містер Бріггс уперше бачив більшовиків за справжньою роботою. Все прийшло в рух. Радгосп гув, як розтривожений вулик.

Через три дні містер Бріггс все-таки пробився до станції. Побачивши Шляхового, він гаряче стиснув йому руку. Шляховий широко посміхнувся до нього. Сказав:

— Рушили!..

— Ол райт! — засміявся містер Бріггс і собі.

— Візьмемо бар'єра, га?

— Ол райт, бар'єр!..

— Все буде вчасно в радгоспі!

— О-о, радгосп!.. Ол райт радгосп! — і побіг до своїх ящиків, що громоздились на плятформи незграбними кубами.

Трактори ходили від радгоспу до станції й назад. Над степом стояв шум і стрекіт від моторів. Але ходити було трудно. Замість 24 годин витрачали 3-4 доби. У тракторів рвалися трибки, у причіпних возів ламалися осі.

Ось тут то й показали себе Євген Чернега та Оксана. Перший рейд вони зробили за 21 годину, а потім більше не витрачали, як 17 годин. Це далось їм тому, що вони ретельно доглядали за своїми тракторами, пильно досліджували дорогу і у них не було жодної аварії. Шляховий, коли вислухав їх, сказав:

— Добре... Чудово!..

Містер Бріггс, дізнавшись, в чім річ, довго тис їм руки й вигукував:

— Ол райт, Оксано!.. Ол райт, Євген!..

Оксана й Євген сміялися.

Ударники показали другим, як треба працювати. Все було своєчасно перекинуто до радгоспу. Трудний бар'єр було взято.

р о з д і л ХІ світовий рекорд

А потім настали гарячі дні наступу. Незвичайні були ці дні. Сталевою була їхня хода. Вона зуміла владно підкорити собі все, втягти до посівного авралу навіть найупертіших прогульників та ледарів. Вона перероджувала людей. Бо ніхто не наслідювався плестись у хвості, коли на ударних ланах кипіла героїчна боротьба за плян і в ленінському змаганні народжувались, зростали й міцніли перемоги.

Почалось це з загальних зборів всього радгоспу, де мали остаточно обговорити й затвердити плян посіву. Клюб був переповнений, всі слухали доповідь Шляхового, боячись пропустити хоч би слово.

Євгенові було душно. Він насилу протиснувся кріз натовп і опинився на дворі. Ніч була ясна. Небо-в далеких зорях. Степ лежав почорнілий і мовчазний. З нього віяло теплом і розпареною землею. В тих подихах чулась весна.

Євген обіперся на стіну й замислився. Ось тут рік тому не було нічого. А зараз виросло ціле містечко, сяяла електрика, в темних гаражах стояли машини. Воля більшовиків розбудила цей степ, наповнила його гомінним гуркотом машин. Виріс радгосп,—один із форпостів соціалізму.

До нього доносились директорів слова:

— ...Товариші, ви самі бачите, що найслабіше, найболючіше місце у нас—це тяглова сила. Маємо такі числа для порівняння: наш радгосп на 22.000 га має 1400 кінських сил, радгосп „Металіст“ на 10000 га—1130 к. с., а „Паризька Комуна“ на 6900—913 к. с. Навантаження на одну кінську силу у нас—15,7 га, у „Металіста“—8,15 га, у „Паризької комуни“—7,5 га. Нам обіцяли дати ще тракторів, але їх довелося перекинути у друге відповідальніше місце. Нас запитали, чи можемо ми обійтись тими тракторами, що у нас є. Ми з товаришем Чепком, секретарем нашого партколективу, порадившись з нашими агрономами і підрахувавши ще раз, а головне, надіючись на вас, товариші, на наших кращих ударників, відповіли: — „Так, можемо!“ — Правильно ми зробили? Правильно. Думаю, що й ви так само скажете.

Виходить, що у нас навантаження на кожну силу в два рази більше, ніж у наших сусідів, а проте свій засівний плян ми виконаємо! Бо ми більшовики, а більшовики ніколи ще не відступали перед труднощами. Представник американців, містер Бріггс, дуже сумнівається в цьому. Він каже, що він би в себе, в Америці, не рискнув сіяти такий обсяг за такої наявності тракторів. Він би або зменшив плян посіву, або зажадав би, приблизно, ще 100 тракторів.

Ми на кожен гектар не сміємо й не можемо зменшити наших засівних плянів. Це справа нашої честі—виконати да-

ний нам від партії й уряду плян. Значить? Значить, за наявної кількості тракторів ми наш плян мусимо виконати. Як? Коли правильно розставимо наші сили, коли використаємо повно кожен трактор, коли у нас не буде жодного простою й жодного прогульника, коли у нас пануватиме залізна виробнича дисципліна, коли ми правильно застосуємо у себе соціалістичні методи праці—соцзмагання та ударництво,—тоді перемога буде за нами і я певний, що з своїм завданням ми впораємось!..

Останні слова збори вкрили рясними оплесками. Було оголошено перерву і робітники висипали на подвір'я. Заблищали вогники цигарок, чулись жваві розмови.

— Ні, що не кажи, а тяжко буде впоратись.

— Зажди, що скаже Чапко.

— Цікаво, який плян запропонують американці.

— Хіба не чув. Зменшити плян або давай нові трактори.

— Треба американських робітників втягти до соцзмагання.

Раптом Євген побачив коло себе Оксану. Щоб затримати її коло себе, він сказав: — А жарко буде!

— Атож,— хитнула вона головою.— Я думаю викликати тебе на соцзмагання на першість. — Приймаєш? — додала вона жартівливо.

— Згода, — засміявся й собі Євген. — Тільки гляди, поб'ю тебе!

— Ну, це ще бабуся надвое ворожила!.. Я тобі так просто червоного прапора не віддам!..

Задзвонив дзвоник, закликаючи всіх назад до клубу. Збори продовжувались. Сперечалися багато й гаряче. Майже кожен виходив і вносив свої пропозиції, як краще організувати працю, як допомогтись перемоги. Дирекція пропонувала закінчити посів за 19 день, збори скоротили цей термін до 17 днів. Крім того, було запропоновано ще раз переглянути норми виробітку бригади, в три дні закінчити ремонт машин. Наприкінці, під гучні оплески, виступив від імені американців Гаррі і заявив, що його товариші вмикаються в соцзмагання, а сам він сідає на трактора і змагатиметься за першість з Чернегою та Оксаною.

Тут же зачитали й умову змагання, і всі трое, не відходячи від стола, підписали її. На арбітрів були обрані містер Бріггс, товариш Чапко і редакція радгоспної газети „Радіо на ланах“.

Другого дня Євген порався коло своєї „Катюші“ — 60-ти сильного катерпіллара. За кожної спроби він уважно дослухався до гудіння мотора, як дослухається до серця хворого лікаря. Але мотор гудів рівномірно, серце у машини було здорове. Потім він почав оглядати кожну гайку, деталь, стерно, підойми. Ніде жодної несправності ганч,— його „Катюша“ була міцна, здорова, і Євген був певний, що з нею він переможе.

Зрідка поглядав на Оксану, що поралась коло свого трактора. Вона тільки що повернулась із станції. Юнгштурмівка її була заліплена в болото, болото вкривало навіть її обличчя дрібними цяточками, що з-за них біло блищали рівні зуби і весело та лукаво посміхалися великі сірі очі. З-під шапочки вибилося пасмо золотого волосся і було похоче, що то бавився з нею сонячний промінь, ніжно лоскочучи їй щоку.

Ось вона струнко випросталась на весь зріст й кинула до Євгена:

— Ну як у тебе, все гаразд?

— „Катюша“ почуває себе прекрасно.

— А не боїшся? — і вона дразливо подивилась на нього.

— Кого?

— А мене. Знай, по нас всі будуть рівнятися. А поб'ю тебе, соромно буде. Краще відмовся, поки не пізно!

Євгенові не подобався цей тон і він відповів сердито:

— Не хвались, як їдеш в поле, а хвались, як їдеш з поля.

— Е, та ти он який! — здивовано протягла Оксана. — А я й не знала!

— А ти думала, який! На цей раз тобі не вдержати прапора.

— Ну, ти теж наперед невода рибу не лови, — відповіла йому в тон Оксана і побігла до склепу, де працювали американці.

— Побігла до Гаррі, — похмуро подумав Євген і нахилився знову до своєї „Катюші“.

Гаррі теж ладнав свого трактора. Він наслухався до гудіння мотора й наспівував пісню безробітних Детройта, що її завіз один із американських робітників, як в отворі дверей показалась Оксана. Коли Гаррі підвів голову й подивився на неї, вона трішки зашарілася.

— Ну, як ваш кінь, Гаррі?

— Справжній мустанг — засміявся він.

— Надієтесь бути першим ззаду?

Гаррі спершу не зрозумів. Потім засміявся.

— Не можна, товаришко. Мій дядько сказав, що я мушу підтримати честь Штатів в цьому змаганні.

— Он як! — вдала здивовану Оксана. — А ви що ж йому на це?

— Я сказав, що буду змагатись за честь бути найкращим ударником-трактористом нашого радгоспу. Я ваш, Оксано, ваш! — гаряче додав він.

Оксана стиснула йому гарячу руку й прожогом вискочила на сонце. Озирнувшись, — Євгена не було.

— Ото, дурний, розсердився, — сказала сама до себе, сіла за стерно і повела трактора на місце.

Два дні сяяло сонце, степ гремів від весняних потоків, синів прозорими далями. Ще день, — і виїзд.

Але вночі погода зіпсувалася, — почав падати дощ, потім

сніг. Другого дня на кілька годин виглянуло сонце, від серця трохи відлягло, але вночі вдарив мороз. От тобі і розпочали сівбу. Не весна, а кавардак якийсь. Погода ламала всі пляни, доводилось їх міняти. Спершу скоротили термін посіву до 15 днів, потім до 12, до 10 і, нарешті, до 9 днів. Було запропоновано перейти на безперервну роботу у дві зміни по 12 годин у кожній. Ухвалили.

— Підвезла нам весна візка, — говорив Шляховий, обходячи з Чапком засіки, гаражі, майстерні. — Треба буде напружитись, хлопці, а в плян вкlastися, хоч ти що!

Щодня засідало бюро партколективу, збиралися комсомольці, виробничі наради, бригадири. На засіданнях міняли розташування сил, дільниці, лютилися, лаялися. У Євгена гуділа від цього всього голова. Він обмірковував становище з усіх сторін, намагаючись знайти засоби, що допомогли б виконати програму сіву. Всі ці дні він часто здибався з Оксаною — на комсомольських зборах, на виробничих нарадах, — і мусів визнати про себе, що вона досвідченіша за нього і в кожному питанні неодмінно вносила якусь розумну пропозицію. Але вона ані трішки не пишалася з цього. Вона була така ж весела, як і раніше, впевнена, ніякого збентеження на обличчі і її сміх лунав безжурно й щасливо. Одного разу, коли він пізно повертався з клубу, йому привидились дві постаті, що при його наближенні повернули за барак, а до вух донісся картавий голос Гаррі і безжурний сміх Оксани. Ось чому повертаючись другого чи третього дня після цього з засідання, він дорогою сказав їй незадоволено:

— Тебе, ніби, все це не обходить?

Власне, він хотів їй сказати про Гаррі, про те, що бачив їх укупі, вколоти їй цим, але не насмівся. Оксана підвела на нього свої очі, що світили вночі, як ті дві зірки.

— Що саме? — спитала вона байдуже.

— Те, що весна зриває нам пляни.

— Ет, — махнула вона рукою, — ти Євгене, якийсь скучний. — А потім я, бачу, що ти до того ще й боягуз. Он Гаррі зовсім не такий і з ним далеко цікавіше.

Засміялась й поринула в темряві, а Євген залишився стояти в болоті сам не свій, не встигши їй нічого відповісти. Оксанин глузливий сміх переслідував його до самого бараку.

Нарешті стало на погоду. 87 тракторів вийшли в степ і вже не виходили з борозни. Весь радгосп був розбитий на чотири дільниці. Оксана працювала на третій, Євген на четвертий, Гаррі на другій. Третя дільниця кинула решті виклика; в Оксани на тракторі трипотів прапор з гаслом:

— Наздоганяй кращих, допоможись загального піднесення!

Третя дільниця вела перед, Оксана була за водія. І Євген першого ж дня, як тільки скінчив працю, насамперед побіг до табору, де вивішувався бюлетень про наслідки праці. Його

чекала жорстоке розчарування. Третя дільниця була напереді, за нею йшла друга, Євгенова дільниця посіла третє місце. Щодо окремих трактористів, то бюлетень говорив:

— Першість належить тракторові 300.191, що на ньому трактористом т. Оксана Хорошун. Друге місце посів трактор 428.015 з трактористом т. Гаррі Смітом, третє місце...

Євген не став далі читати і швидко пішов геть, — йому чомусь була неприємна думка, що Оксана й Гаррі перемогли його і брав сором, що він має до них таке почуття.

Минув другий день, але й він не вніс особливих змін, — третя дільниця явно перемагала інші. І знову Оксана була попереду всіх. „Радіо на ланах“ писала з приводу наслідків другого дня:

— Третя дільниця виконала 160 процентів денного завдання, друга — 98, перша — 83, а четверта тільки — 77. Перша й четверта (Євгенова дільниця) явно відстають. Коли завтра не досягнуть зламу, то доведеться їх виставити на чорну дошку... Євгенове обличчя залила краска. Він хотів уже йти, коли йому в вічі впали дальші рядки:

— З окремих трактористів першість зберігає за собою т. Оксана Хорошун, друге місце посів трактор т. Є. Чернеги, т. Гаррі Сміт пересунувся сьогодні на третє місце...

І раптом за плечима почув Оксанин голос:

— Ну, як справи?... Криють вас там!.. Доведеться, мабуть, брати твою дільницю на буксир. Євгене!... Ех, ви зривники!..

Євген хотів їй щось сказати, посперечатись, вказати, що ще не час святкувати перемогу, але вона вже пішла, навіть не оглянувшись до нього.

Увечері збори. Секретар партколективу т. Чапко говорив:

— Маси повинні оволодіти технікою виробництва, техніки машини й землі. В чому успіх третьої дільниці? — і давай критикувати роботу других дільниць і розказувати про „секрет“ успіху третьої. Євген слухав мовчки, як у воду опушений.

Після зборів він підійшов до техніка своєї дільниці Терничного.

— Товаришу Терничний, неодмінно треба зараз же скликати загальні збори нашої дільниці.

— А то навіщо? А потім вже й пізно!

— Треба ж обговорити становище. Маю дещо запропонувати. Я вже тут порадився з деякими товаришами, вони згодні. Наше гасло: на кінець сіву четверта має вийти першою!

— Хочеш побити Оксану, — хитро примружив очі Терничний. Важенько буде. Боюся, що не вдасться це тобі, вона он наскільки нас перегнала!

— Справа не в тім, хто кого переможе, а справа в тім, що треба підтягтися, справа в тім, що треба вчасно виконати

плян посіву, а ми зриваємо темпи. Це справа честі нашої четвертої дільниці.

- Правильно, — підтримали Євгена інші, — давай збори
- Ну, коли давай, то й давай! Де, у нас в бараці?
- Ні, у таборі!
- Пішли.

Євген перший забрав слово. Говорив сердито, хвилюючись:

— Щоб допомогтися успіху, мусимо плян, календар добових завдань, норми виробітку й досіву, витрати паливного й мастила, відрядні розцінки — все це довести до трактора, до машини, бригади й сівача. Кожний механізм — це суворий виробничий розрахунок, а бригаду, тракториста, заправника, сіяльника разом з механізмами під сувору контролю...

— Я пропоную — знеосібку геть. Землю розбити на гони, щоб на кожних гонах номер трактора, що на них працює. Це збільшить відповідальність кожного тракториста, підвищить продукційність праці, піднесе чіткість керування та сприятиме кращій організації соцзмагання та вдарництва між бригадами та всередині самих бригад. Мусимо з завтрашнього дня перебудувати всю роботу!

— Ухвалюємо, ухвалюємо!.. Давай комісію: Терничний, Чернега, Попович!

— Ще кого?

— Досить... На ранок комісія мусить виготувати пляна... Переглянути й збільшити норми... Першість мусить бути за нами!

— І вона буде! — упевнено кинув Євген.

Четвертий день приніс несподіванку, — негадано першість посів трактор 405.187, що його водив старий тракторист Климчук, теж з третьої дільниці. Оксана була друга, Євгенова „Катюша“ посіла третє місце, Гаррі пересунувся аж на четверте.

Ця новина облетіла швидко увесь радгосп. За обідом Оксана й Євген, — вони в той день прийшли до радгоспу, опинилися поруч за одним столом. Бажаючи її подразнити, Євген сказав:

— А що, виходить, що старий Климчук побив тебе?

Але Оксана надивно спокійно віднеслась до своєї поразки.

— Це трапилося випадково. Завтра я все одно буду першою, бо Климчук хоч і добрий тракторист, один із кращих в нашому радгоспі, але йому не вгнатися за мною. Он якби ти мене переміг, тоді б я, справді, злякалася. Та де там, — далеко куцою до зайця! — й сміється просто в вічі.

— Гаррі я вже переміг.

— Ну що Гаррі! Знайшов, чим хвалитись!

— Ти так про нього говориш, ніби це тобі байдуже.

— А так, що й байдуже.

Євген швидко подивився на неї.

- Четверта дільниця наздоганяє вашу, знаєш?
- З чим і віншую. Навчилися, нарешті, як слід працювати
- Це що виклик?
- Нуда, виклик. А ти ж думав як?
- Ну, так я буду завтра першим!
- Не вірю.
- Ось побачиш.

— Та вже побачила. Не хвастай, будь ласка, бо страх не люблю хвальків! — і сміється, аж іскри сипляться з очей. — Не люблю, як ото ти бундючишся, все наперед себе хочеш висунути. Це не хороша в тебе риса, по щирості тобі кажу.

Євген почервонів. Він хотів сказати їй щось дошкульного, чимось вколоти її, але глянувши, побачив, як за ці дні змарніло її обличчя. Боявся сам собі признатися, яке воно дороге для нього, боявся виказати хоч би одним рухом чи нотою в голосі свої почуття до неї. Він поспішив одвернутись, щоб заховати своє хвилювання.

Оксана згодом сказала:

— Ти весь час говориш зо мною таким тоном, ніби чогось сердишся на мене і на всіх, хто попереду тебе, замість того, щоб радити з перемог кожного з нас. Це не по-товариському і... негарно.

Відвернулася, мовчки кінчила обідати і, не попрощавшись пішла. Євген був шарпнувся за нею, але стримався. Побачив Терничного, підсів до нього і вони почли обговорювати плян робіт наступного дня.

Оксанині слова справдилися, — п'ятого дня червоний прапор знову перейшов до неї. Євгенова „Катюша“ посіла друге місце, Гаррі був на третьому, а Климчук ледве дотяг до четвертого. По нормі виробітку третя й четверта дільниці майже зрівнялися.

Таборова газета вийшла з аншлагом:

— Нові перемоги на посівному фронті! Третя й четверта дільниці перевиконали свої добові завдання! Рівняйтеся на кращих трактористів: Оксану Хорошун, Євгена Чернегу, Гаррі Сміта та Петра Климчука!

Тепер увага всіх була зосереджена на цих чотирьох. Вони вели перед і було ясно, що змагання між ними увійшло до вирішальної стадії. Євген, коли дізнався про наслідки, дуже зрадив, йому хотілося побачити Оксану і по-дружньому, як колись, з нею поговорити, але йому сказали, що вона лишилась у таборі і в селище не прийде.

Наслідків шостого дня всі чекали з нетерплячкою. До контори весь час забігали й питали:

— Ну як?

— Почекайте, ще не підраховали.

Тільки о десятій вечора бюлетень, нарешті, сповістив про перебіг робіт цього дня. Вгорі буйно стояло:

— Тракторист т. Євген Чернега поставив нового рекорда. За 12 годин праці він на своєму тракторі засіяв 84 га, товаришка Хорошун — 83, товариш Гаррі Сміт — 79 га, т. Климчук — 75 га! Таким чином, сьогодні першість за т. Чернегою і за четвертою дільницею, що виробила найбільше всіх...

Як тільки четверта дільниця дізналась про це, то всі вільні робітники зібралися коло Євгенової „Катюші“.

— Качати, качати його! — кричали трактористи, заправники, сіячі.

— Покинь, сміявся Євген. — Катай далі.

— Прапор, де прапор? Біжи на третю за прапором!

— Не треба, — сердито спинив Євген. — Невідомо ще, що принесе завтрашній день. Сідай за машини!

І знову загуркотіли трактори, кидаючи довгі пасма світла на чорну ріллю. І спав навколо степ. І тихо сяяли зорі в небі.

Але о першій годині ночі радгосп розбудила нова звістка: з „Металіста“ надійшла телеграма такого змісту:

— Товариші! Радгосп „Металіст“, широко застосовуючи соцзмагання та ударництво, домігся світового рекорду — 195 га посіву за один трактородень... Твакторист Сердюк за 8 годин праці на 6-ти сіялковому агрегаті при 60-ти сильному катер-пілларі засіяв 78 га! Викликаємо вас на змагання!

Звістка ця блискавкою облетіла радгосп, табори, бригади. На гонах, на дільницях, в бараках, в бригадах, — всюди її жваво обговорювали. Треба було до вечера дати відповідь, чи приймає радгосп виклик „Металіста“ чи ні.

На коротких летючих зборах ударників всіх дільниць директор Шляховий говорив:

— У нас, на третій дільниці за 12-ять годин дають пересічно 78 га. Товариш Чернега дав 84 га, товаришка Хорошун — 83 га. Ми вважали це за рекорд. Але виявляється, що ми безнадійно відстали. Тракторист Сердюк з „Металіста“ кинув нам сміливого виклика: — „Можна дати більше!“ — Нам треба обговорити, чи приймаємо ми цього виклика чи ні? Що на це скажуть наші кращі ударники?..

Запанувала тиша. Ніхто не наважувався перший брати слово.

— Ну так як, товариші? Приймаємо, чи може?..

— Я думаю, — сказав Євген, — виклика ми мусимо прийняти. А щоб не зволікати справи, зараз же розійтись на свої дільниці і там конкретно обговорити пляни, нові норми тощо.

— Хто ще хоче висловитись?

— Чернега правильно говорить. Шліть телеграму.

Так настав сьомий день. В цей день всі працювали як ніколи. З ранку небо облягли жовтуваті імлісті хмари, крізь які ледве пробивалося жовтаве мідяне сонце. Над степом гаяв холодний суховій. Над ріллею носились вихори лег-

кого пилу, що різав очі, від якого сліпли люди й забивались радіатори тракторів. Ламалися причіпні машини, трактори терпіли аварії, ремонтні бригади на легкових машинах носились по степу й чинили поломки, ліквідували аварії, і знову люди сідали за стерня і сіяли, сіяли без перерви. І не знати було, хто був дужчий, — чи сталеві машини, чи сталеві люди.

Євгенові в цей день не таланило, — два рази його „Катюша“ змушена була зупинятися, два рази він змушений був викликати до неї „швидку допомогу“. Гаррі теж ходив з своїм трактором у смерчі пилу і на кожному повороті щось кричав своїм горловим голосом до своєї бригади. Він дав собі слово, що сьогодні він таки буде перший і справді, домогся цього. А прийти першим за такої погоди — це була не абияка перемога.

Терничний, що одержав ці відомості, сказав, посміхаючись до Євгена:

— От тобі й американець! Гляди, щоб він оце не відвоював у вас з Оксаною першість. Спритно береться!

— Гаррі міцний хлопець, і наш. Він цілком заслужив цю перемогу!

Такої думки був і містер Бріггс. Узнавши про перемогу Гаррі, він поспішив на дільницю і, ще здалля махаючи йому кашкетом, кричав:

— Гіп-гіп уррей, Гаррі!..

Шляховий та інші теж весело привітали його з перемогою. Гаррі, обтираючи пил з обличчя, трохи замішано посміхався до людей.

Містер Бріггс увесь цей час носився вихорем по степу, не звертаючи уваги ні на погоду, ні на втому. Загальний темп праці захопив і його. Сумніви кудись відійшли, він уважно придивлявся до всього, що діялося навколо нього, розпитував і ретельно все це занотовував до свого зошита.

Йому не зовсім були зрозумілі ні ця гонитва в праці, ні це завзяття.

— Звідки береться у цих людей такий ентузіазм? — думав він сам собі. — Що їх примушує так самовіддано працювати, який інтерес? Соціалізм? Але ж соціалізм утопія, химера, фантазія. Інша справа свій власний інтерес. Це зрозуміло. Ясно. Можна пояснити. Там працює кожен для себе. Але тут? Дивна країна, дивні люди! Нічого не можна зрозуміти!..

Він ділився цими своїми думками вголос з Мері. Але Мері сумувала. Вона цілими днями сиділа вдома. Ніхто до неї більше не заходив. Всі були в степу, всі були заняті. Батько теж цілими днями, а іноді й ночами пропадав там, приходив запорошений, брудний, голодний й неймовірно веселий. Що до американських робітників, то вони так само всі були заняті в полі.

— Кажу тобі, Мері, — казав до дочки містер Бріггс, — це люди особливої породи. Це не люди, а машини. Особливо цей хлопець і ця дівчина.

Від якогось часу вся увага містера Бріггса була зосереджена на Євгеніві та Оксані.

— Ти забуваєш про Гаррі, тату.

Е, Гаррі — то інша справа. Що не кажи, а він же таки американець. Мені здається, що для нього все це змагання, своєрідний спорт, а для тих двох воно щось більше.

Цього дня містер Бріггс приїхав до дому якийсь особливий.

— Ми даремно сердились на Гаррі, — сказав він до дочки. — Він сьогодні переміг.

— Він не прийде до нас сьогодні? — спитала Мері.

— Ні, куди там. За два дні кінчають посів. Йому й на хвилину не можна відлучитись. Зараз абсолютно всі в полі.

Сидячи після вечері в кріслі, містер Бріггс говорив:

— Я в душі страшенно реготав з їхніх зухвалих слів, що їх вони говорили, пам'ятаєш, тоді, в день нашого приїзду сюди. Ну, а тепер я згодний трохи змінити свою думку. Звичайно, не про Штати. До нас їм далеко. Вони радіють з кожної машини, яка для нас, американців, є звичайною річчю, і коли б хто у нас почав дивуватись з трактора, верстатів тощо, то такого дивака підняли б на глум. Але все таки повинен тобі сказати, що у них щось є... якась ідея, що рухає все це, що рухає ними, от в чому річ!..

Мері мовчала. Містер Бріггс з тривогою подивився на неї.

— Ти чогось сумна сьогодні?

— Мені все надокучило й обридло. Я хотіла б поскоріше поїхати до дому.

— Треба потерпіти, моя дитино. Ти даремно сидиш вдома. Чому ти не візьмеш свого фото-апарата й не поїдеш зо мною. Там є дуже багато цікавого.

Він заповів і запалив сигару. Через деякий час заговорив знову:

— Так-так, Гаррі сьогодні узяв першість. Але я не вірю, щоб він її вдержав, та дівчина забере її у нього завтра, а цього певний. От стобіса! Живи ця дівчина в Штатах, да-лебі, вона б далеко пішла. Дуже далеко, запевняю тебе!

Посміхнувшись, Мері сказала:

— Ти так говориш про цю дівчину, що може здатися, що ти в ній закоханий.

— Та що ти! — зніяковів містер Бріггс. — Ні, це від того, що я завжди любив спорт і спортсменів. А ця дівчина і цей хлопець, кажу тобі, справжні спортсмени. Навіть рекордсмени!

— А Гаррі?

— Ну, Гаррі, само собою розуміється. На те він і амери-

канець. За сьогоднішній день я готовий йому багато про-
стити.

Мері не розуміла батька. Як, невже й він починає захоп-
люватись цією країною. Щодо неї, то їй тут все було таке
чуже й незрозуміле. Вона бажала найскоріше опинитися вдо-
ма. Вона признавалася собі, що ні за які скарги в світі не
лишилася б тут жити.

Восьмого дня перехідний прапор знову перейшов до бри-
гади Євгена. На цей раз йому його урочисто принесли й
приладнали на радіаторі „Катюші“. Але восьмий день приніс
ще одну перемогу, — в цей день Євген переміг кращого
тракториста „Металіста“ — Сердюка. Його „Катюша“ в цей
день засіяла за 8 годин 80 га при п'ятисіалковому агрегаті.
В переводі на 6-тисіалковий це давало 96 га!

Таким чином Євген і вся четверта дільниця могли свят-
кувати ці дві перемоги разом. Так народився новий
світовий рекорд.

На четвертій дільниці зібралася вся адміністрація й вер-
хівка радгоспу: директор Шляховий, секретар партколективу
Чапко, голова робіткому Кузьменко, старший агроном Дубо-
вик. Всі стежили за кожним рухом мірника, що обміряв за-
сіану площу.

Євген скочив з своєї „Катюші“, що була вся в пилу, як
і він сам, але її дихання було все таке ж рівне, як і на по-
чатку посіву, і мовчки чекав на результати обміру.

Мірник поволі ішов до межі.

— 80 га! — голосно сказав він, захлинаючись від радості,
ще не доходячи до тих, що чекали на результат обміру.

Євген голосно крикнув кудись далеко у степову про-
сторінь:

— Я знав, що „Катюша“ не зрадить!..

— Значить, ми побили „Металіста“? — швидко перепитав
Шляховий.

— Що нам „Металіст“! Америку побили! Світовий рекорд
поставили!

— Здорово. Поздоровляю вас, товаришу Чернега!

Євгена і його бригаду обступили тісним колом. Підно-
щики, зарядчк, сіяльники, чорні від пилу, у драних буш-
латах, ніяково переступали з ноги на ногу, ніби нічого осо-
бливого й не трапилось і ні за що було їх вітати.

Мовчанку порушив містер Бріггс. Він прилетів сюди на
своєму авті з першої дільниці. Швидко перемноживши 2, 4
на 80, він вивів у своїй записній книжці жирну цифру 192
(акри) і голосно сказав кілька разів підряд:

— Damn gvod! Damn gvod! Damn gvod!

Перекладач, посміхаючись, переклав:

— Містер Бріггс захоплений. Він каже, що це до стобіса
здорово! — Тут підійшов Гаррі і міцно стис руку Євгенові.

— Поздоровляю!.. Я розумію і уступаюсь! Америка — пас! СРСР — гіп-гіп уррей!..

Євген гукнув:

— Товариші, качати кращого ударника-тракториста, товариша Сміта!..

Гаррі почав був протестувати, але десятки рук підхопили його й почали качати: Євген скористався з цього, сів на „Катюшу“, моргнув на своїх хлопців і пішов вздовж гонів, тільки курява вкрила. Коли доїжджав уже до кінця, зупинився, бо назустріч йому бігла жіноча постать.

— Товаришу Євгене, — урочисто проказала Оксана, — я запізнилася вас поздоровити. Я дуже рада за вас. Вірите?

У Євгена радісно блиснули очі. Він покинув стерно, скочив на землю і узявши Оксану за руку, щиро сказав:

— Це сталося завдяки тобі, Оксано.

— Ні, тоді вже краще дякуйте своїй „Катюші“. Ви ж так її любите!..

Вона засміялась, а Євген гладив рукою „Катюшу“, ніби пестив її. Потім звів очі на Оксану.

— Я визнаю свою провину, — сказав він, — бо трохи не по-товариському поведився з тобою останнім часом, Оксано. Бачиш...

— Пусте, — і почала заправляти під шапочку волосся, що буйними пасмами вибивалося з-під неї. — Мене більше цікавить американська міс!

Євген зареготав.

— А мене Гаррі.

— Євгене, так це справді? — спалахнула Оксана.

— А ти ж що думала. Ясно, що справді.

Вона на секунду доторкнулася до його плеча і заглянула йому в вічі.

— Ні, скажи, Ганьку, правда?

— Правда.

— Ой, який же ти молодець, Ганьку! Який же ти молодець!..

З її очей вихопилося проміння.

— От хороше, от хороше!.. Прощай... Біжу до себе... Я сьогодні в другій зміні... Приходь... — додала тихо і з щасливим сміхом швидко побігла на свою дільницю, туди, де на тракторах засвічувались перші фари...

р о з д і л XII з а я в а г а р р і

Ніч тихо підкрадалась із степу; вона до того ховалася по балках, вичікувала за високими могилами, що ними кінчався обрій, вона ждала, поки не погасне остання іскра дня, — і потім тихо спустилась на степ, лягла на його широкі гру-

ди. І степ рівно дихав у чисте зоряне небо і був він не-осяжний, широкий, як була неосяжною й широкою сама ніч.

Але коли крізь її м'яку темряву ви чи то відходили, чи то під'їздили до радгоспного селища, то ви бачили, що там ночі немає, що там її не визнають. Від селища в усі сторони побіг, прослався степ; над степом стояла ніч, а тут вона зупинилася і кліпала своїми широкими чорними очима перед сяйвом електричних ламп, що їх засвітила людська рука. Люди не хотіли ночі, і вони зробили собі день. Хай собі ніч іде степом. Але тут... ні, хай тут буде краще день.

Центр-клуб. Над клубом—велика червона п'ятикутня зоря. Її далеко видно в степу серед ночі. Вона, як маяк, рівно світить у нічній імлі, вона показує на день серед неосяжної ночі, вона віщує й кличе до нового життя—ця червона п'ятикутня зоря.

А нижче клуб розцвів гронами синіх, червоних, зелених, фіялкових та жовтаво-золотих лампок. Він був уквітчаний цими електричними гронами, він далеко світив своїми вікнами у степ, у ніч, у простір,—і було похоже, що це корабель, що пливе серед ночі, корабель, що не боїться ні чорних бурь, ні страшних тайфунів, ні сердитого розгніваного моря, а несеться він, цей корабель, по збуреному темному океані—вперед, вперед, вперед назустріч новим невідомим краям. І сміливий та відважний на цьому кораблі капітан, знають свою справу стерничі і хоробрі й загартовані матроси. Вони не бояться бур. Не одну вже вони пережили, але не зупинили хід корабля. Так само сміливо, збурюючи воду, вони ідуть назустріч новим, певні своєї сили, люблячи свого капітана і свій корабель.

Навколо ніч. Вона облягла степ і наступає на висела, Вона хотіла б погасити електричні грона. Вона б хотіла, щоб усюди було однаково, усюди темно, неясно, і щоб густий морок душив землю. Але електричні грона уперто світять, не гаснуть, не хочуть гаснути і посилають в темряву мінливе, живодайне і повне надії світло. І одинокий мандрівник побачивши серед темряви ці золоті пасма світла, звертає з радістю на них, бо він знає, що там на нього чекає тепло і товариська зустріч.

Тоді ніч махає своїм чорним крилом над степом: степ починає дихати вітром; вітер той несеться на селище і б'є в червону п'ятикутну зорю. Але вдар слабкий, вітер, біжучи степом, знесилився,—і зоря стоїть і ллє своє світло в темряву ночі. Воно неоднакове. По краях густо червоне, як кров, всередині світлише, і тут Гаррі помічає цифру—XIV.

—Чотирнадцяті роковини!—говорить в голос Гаррі.—Кохались у нас сміялися з Джона Ріда, що повірив був у більшовиків. Але за ним була правда, а всі ті, хто тоді з нього кепкував, хто його цькував, тепер банкрути!..

І Гаррі перебіг думкою через всю Європу і через океан,— туди, в свої рідні прерії, де лани, фарми, невеликі міста переміжались дубовими гаями, в рідні гори, де він прожив свої дитячі роки й провів свою молодість.

— Батьківщина!.. — посміхнувся він гірко. — Так, батьківщина!.. Мила, дорога батьківщина під зоряним прапором!.. — згучало в ньому німо злою іронією. — Батьківщина Гуверів, Рокфеллерів, Морганів!.. Батьківщина бандитів з біржі, трестів, банків!.. Батьківщина, де 12 мільйонів безробітних, де робітники вмирають на вулицях міст поруч з казковими багатствами!.. Батьківщина, де сотні тисяч фермерів зруйновані, продані за молотка, вигнані з рідних осель і тепер бродять вони, беззахисні й голодні, разом з дітьми й жінками, батьками й матерями, обірваними юрмами, — ні, не юрмами, а здичавілими ордами по преріях, стоять таборами під голим небом, непевні завтрашнього дня!.. Так-так, мила, дорога батьківщина!..

Йому пригадалися останні розмови з містером Бріггсом. Бріггс лишився вірний собі. Правда, він уже не відкидав досягнень цієї „молодої країни“, як він називав Радянський Союз. Він уже погоджувався, що більшовики зробили багато і підуть далеко. Але щодо соціалізму, то ха-ха! — він його поки що не бачить у цій країні. Та, напевно, ніколи ніхто його тут і не побачить, бо соціалізм — утопія. І потім, містер Бріггс непохитно вірив у Америку Гувера, Рокфеллера, Моргана, Форда, Едісона, у Америку банків, трестів, кампаній, у Америку хорошого бізнесу! Америка — країна для здорових повнокровних людей, що не любить киснути, а хапають життя за горло. Америка — справжнє Ельдорадо для дужої, здорової людини, що у неї не скисла кров, обітована країна для сильної індивідуальності. Ніхто не винен в тому, що є безробітні і, взагалі, голодні. Це просто невдахи, що не зуміли витягти щасливого жеребка в лютереї, що зветься життям. Винуватити в цьому містера Бріггса чи містера Рокфеллера, чи містера Моргана, чи містера Форда, чи містера Гувера, в кращому випадкові, недоречно, бо вони тут ні при чому, це все одно, що винуватити сусіду у своїх власних невдачах. Америка — країна великих можливостей, і там ніхто ніколи нікому не забороняв стати президентом чи мільярдером, навпаки, тільки в Америці такі речі можливі, адже багато мільярдерів були замолоду простими чистильниками чобіт у Н'ю-Йорку, цьому новітньому Багдаді, де щастя само стереже багатьох людей за рогом вулиці і, звичайно, ніхто не винен, коли якийнебудь дурень його прогавить.

Так, містер Бріггс згодний з тим, що зараз Америка переживає деякі утруднення, деяку депресію. Але він вірить в її зорю, в її прапор, в її призначення і він вірить також в президента Гувера і в його оптимізм, і не вірить ні на ніготь

у соціалізм. І він радить так само не вірити й Гаррі, а вірити так, як то вірить він, містер Бріггс, як вірять мільйони кра-щих американців, і тоді все буде гаразд.—„Батьківщина над усе!“—любив повторювати містер Бріггс.—„Хто кидає батьківщину, той робить більший злочин, ніж би він покинув свою матір вмирати самотню в дикому глухому лісі!“

Гаррі сердили й веселили ці „стопроцентні“ тупі міркування містера Бріггса, що, навмисне заплющуючи очі, проходив мимо очевидних фактів. Коли йому на них вказували, то він відказував французьким прислів'ям:—„Тим гірше для фактів“—А може він просто не міг інакше дивитись, інакше відчувати? Хіба він міг хоч на хвилину припустити, що його боги й кумири будуть повалені колинебудь, валятимуться в болоті, а над статуєю Свободи горітиме червоним маяком п'ятикутня зоря пролетарської революції, а над Білим Домом майорітиме червоний прапор? Ні, це не вкладалося в голову містера Бріггса. Містер Бріггс—вірний служака, салдат Гувера, Рокфеллера, Моргана, капрал капіталізму. І ці старі солдати готові перегризти горлянку кожному, хто серйозно посягне навіть у думці звалити цих богів буржуазії з їхніх п'єдесталів.

Робітники?

—Ми розумніші за російських капіталістів та поміщиків,—якось казав йому містер Бріггс.—Європа нас дечого навчила. У нас вистачить кулеметів, бомб і газів для брудного моба, щоб відбити раз назавжди у червоних агітаторів охоту робити революцію в Америці!—Він, містер Бріггс, нічого не має проти революції в Росії... Це його не торкається... Це внутрішня справа СРСР... Але щодо Америки... Стопроцентні американці ніколи до цього не припустять... Хай пересторогою для них буде доля Сакко і Ванцеті!..—і він з грюкотом відсунув своє крісло.

Гаррі дивився на селище, що горіло вогнями, і ті вогні далеко прорізали пільму ночі, і йому здалося, що золоті нитки цього світла простяглися на тисячі, на десятки тисяч кілометрів, що вони досягають сирих і вогких підвалів Нью-Йорку, Чикаго, Бостону, що вони крізь стіни цих підвалів проникають у робітничі квартали Парижу, Лондону й Берліну, що вони біжать ще далі—у села Індії, у доки й міста Китаю, швидко пробігають через глухі закинуті села єгипетських еллахів, вони заглядають під стріхи солом'яних хат негрів Африки,—вони, ці золоті нитки, оббігають навколо земної кулі і всюди несуть радісну вість і надію на скоре визволення від голоду, від злиднів, від безробіття, від знущань, від кайданів. І оббігаючи землю, це проміння несе два слова, всього лише два слова, що збуджують всіх трудящих і поневолених, два слова, що мають магічну силу, всього лише два слова: Ленін!.. Революція!..

І йому ввижається, як усюди, куди тільки досягає цей промінь, ясніли чола, випростовувались зігнуті спини, зціплювались в кулаки руки і гострим, як лезо кінджалу, ставав зір.

І ще ввижалося йому, як там, де проходило це проміння,— починали валитись престоли, біржі, банки, трести, як, вулиці починали рясніти від веселих і радісних юрм робітників.

І ще ввижалося йому,— що на майданах великих міст іде велика боротьба, як ростуть на вулицях барикади, як робітники й колоніальні раби повстають проти своїх одвічних гнобителів, як переможно іде пролетарська революція із країни в країну.

— У пролетаріяту й трудящих мас є тільки одна батьківщина — це країна будованого соціалізму СРСР! — пригадалися йому слова з плякату, що його вчора вивішували в клубі.

І от він стоїть вночі на прадавній скитський могилі і вдивляється в темряву. З одного боку перед ним лежав виселок, весь осяяний електричним світлом, що розрізало п'ятому ночі, що гордо підняв догори свою п'ятикутну зорю. Її бачить сьогодні весь трудящий світ.

З одного боку, містер Бріггс кликав його назад, на батьківщину, у світ, що лежав тепер у п'ятмі, у світ, що був світом насильства й крові, що лежав під залізною п'ятою капіталу,— у світ, що був пригноблений, закутий у кайдани, де мільйони несли на собі невимовний гніт поневірянь і злиднів і невимовний тягар визиску.

І з другого боку,— це селище, символ нового блискучого світу, що перед ним розкриті двері у майбутнє. І перед його духовними очима розсуваються рямці ночі і він бачить, як міняється саме обличчя землі, як виростають нові заводигіганти, як запрягаються в роботу на мільйони кіловат річки, як тікають в далечінь широкі дороги, як на місті недавніх пустель біжить животворча вода, а на хибких і мертвих пісках починають колоситись лани, квітнути розкішні сади,— він бачить, як у далеких і холодних тундрах починають світитись електричні вогні, як вони простягають своє проміння далеко на північ, геть аж туди, де стоїть страшний привид „Білого Мовчання“,— він бачить, як нові люди, щаслива раса, в ентузіязмі й радості творить нову оновлену й відроджену землю, надію всіх нездолених і пригноблених.

І пригадалася йому одна недавня зустріч у Москві, куди від їздив у справах і яка скорше нагадувала сторінку з якогось роману. У вестибюлі отелю „Метрополь“ він зіткнувся з молодого міс, яка на секунду зупинила на ньому свій погляд.

— Якась інтуристка,— подумав Гаррі.

Міс раптом повернулася і, простягнувши руку Гаррі, з посмішкою сказала:

— Здається, містер Сміт?

Гаррі вклонився.

— Міс Еріксон?

— Значить, ви тут?

— Ви теж здається.

— Вас тоді скоро випустили?

— Другого дня.

— Виходить, що вони послухались батька. Знаєте, я невинна людина в цьому. То все наробив той Артур Фокс.

— Молодий містер, що з вами тоді їхав?

— Атож. Той самий, що ви йому тоді зламали руку.

Павза.

— Давайте сядемо і побалакаємо трохи про старі часи,— запропонувала Єва.

Вони знайшли два вільні стільці.

— Я вас часто згадувала,— призналася Єва.— Ви давно тут?

— Другий рік.

— І вам добре ведеться? Що ви тут робите?

— Я працюю робітником від компанії Катерпіллар.

— Тільки всього,— протягла розчарована Єва.— Більшовик?

— Майже! — засміявся Гаррі.

— А до Штатів думаєте скоро повертати?

— Ні, я вирішив покищо лишитись тут.

— Вам в СРСР так подобається?

— Краще, ніж в Штатах.

— Дивно,— сказала Єва.— Більшість американців якось тут швидко більшовичаться. Чого б то так?

— Такої думки і мій дядько.

— А, так ви тут з своїм дядьком?

— Ні, містер Бріггс уже виїхав. Його контракт скінчився і він поспішив вибратись геть. Повітря СРСР пішло йому на шкоду! — з сміхом додав Гаррі.

— А ви, значить, лишились?

— Так, я лишився.

Єва хвилину мовчала. У неї в голові з'явилась одна чудна думка. Вона уважно оглянула Гаррі.

— Знаєте що,— сказала,— їдьмо разом до Штатів.

— А ви не боїтесь, що я не забув своїх поррахунків з містером Еріксоном?

— Його немає вже.

Гаррі зрозумів. Проте сказав:

— Дякую. Але мені й тут добре.

— Значить відмовляєтесь?

— Категорично.

— Можливо, що ви й праві. У нас сумно. А тут екзотика, нова незвичайна країна, така маса цікавого!..

— Для мене СРСР є щось більшого. Це моя батьківщина.

— Батьківщина? Але ж ви американець.

— Для робітника немає іншої батьківщини, крім СРСР.

Єва зморщила чоло.

— Ні, я не розумію цієї вашої філософії,— слово „філософії“ вона підкреслила.— А шкода, що ви відмовляєтесь. Може передумаєте?

— Ні, не передумаю.

Єва підвелась. До них ішла стара дама в супроводі молодого денді. Єва кивнула головою Гаррі і пішла до них.

Гаррі лишився сам. Засміявся.

— От він і прогавив свій „шанс“ щастя. Що якби про це дізнався містер Бріггс. Відмовитись від пропозиції міс Єви Еріксон, дочки покійного Еноха Еріксона, яка ціниться в... стільки то десятків мільйонів доларів!.. Та чи він з розумом?.. Де він подів свій глузд?.. Бігом, бігом за нею. Ще не пізно.— „Міс Єво, я роздумав!“. Навіть зараз не пізно. Піти, сісти і написати листа...

Він заплющив очі.

— Ні! Бути рабом, хоч би і в позолочених кайданах — ніколи! — сказав Гаррі, швидко спустився з могили й рішучими кроками пішов до селища.

* * *

Після того, як закінчилися всі промови й вітання, голова зборів звівся й голосно на всю залу сказав:

— Товариші, список ораторів вичерпано. Останнім має слово для заяви товариш Гаррі Сміт, американський робітник, один із найкращих ударників-трактористів нашого радгоспу... — гучні оплески не дали йому кінчити.

Гаррі вийшов на край яскраво освітленої рампи. Як у тумані йому було видно сотні обличч, сотні очей, що з напругою й чеканням дивилися на нього. Десь далеко-далеко, ніби в останнє мелькнули перед ним містер Бріггс, Мері, міс Єва Еріксон і нема нічого, тільки туман поплив перед очима. Але Гаррі скоро опанував собою і плутаючи англійські, російські й українські слова, почав говорити.

— Товариші!.. Тут уже вітав вас зі святом Жовтневої Революції представник від американських робітників... Ваше свято — наше свято... Ваше свято — свято всіх робітників... всіх пролетарів... всіх трудящих... всіх знедолених капіталом. На вас, на вашу країну сьогодні звернуті мільйони очей... Я... ми щасливіші за них... Ми не тільки можемо стежити, спостерігати й радіти з ваших перемог здалеку... Ми маємо щастя брати участь нарівні з вами у будівництві соціалізму... будувати разом з вами нашу спільну соціалістичну батьків-

щину... І от я вирішив, — тут Гаррі набрав повні груди повітря і зробив глибокий віддих, — я вирішив, якщо ви мені не відмовите, товариші... я вирішив залишитися зовсім з вами!

Заля затихла й дихала одним подихом.

— Я стрясаю порошок з своєї капіталістичної батьківщини, бо немає у мене, як і у мільйонів інших пролетарів, іншої батьківщини, крім СРСР... До цього я закликаю і своїх товаришів... Щоб спільно з вами, плече в плече будувати соціалізм і готувати революцію... і для капіталістичної Америки!..

По залі проноситься буря. Всі встають і вітають Гаррі, що стояв блідий, весь осяяний електрикою. І коли шум ущух і стало тихо, Гаррі промовив притишено, стримуючи своє хвилювання, але так, що було чути у найдальшому куточкові залі:

— І ще чого я бажаю, так це того, щоб заслужити так вашої довіри, аби стати гідним найбільшої честі, що її тільки може мати робітник, — це бути згодом прийнятим до лав комуністичної партії!..

І Гаррі попростував до залі. Але його підходили десятки рук і понесли назад на сцену при оплесках всієї залі. Йому тиснули руки, вигукували привітання і він був щасливий від того, що знайшов собі нову сім'ю, що мала згодом охопити всю землю.

Червень 1931 року.
Серпень 1932 року.

м. д о л е н г о

рядки про діда

Народився дід тому сто років,
Отже, мав старших ще батьків.
Це ж село. Мені бракує слів
На вагу його повільних кроків.
Хліб і бог, земля та божя мати
З немовлям, що над панами пан.
Тільки іншу згадуючи матір,
Дід прокляв і свій, і панський лан.
Гнів набряк і вирвався наосліп.
Скрик упав до щонайнижчих до...
Двашляхи на людський чорний розсип,
Дві путі: на дзвін та на гудок.
Та обом до міста швидче треба.
З міста млин, і гребля, і місток.
Мелють душі, загатили небо,
Перевозять через плин зірок.
Маєш, діду, на копійку волі,—
Сам собі і крам ти, і купець,

Сам себе ти продаси недолі.
Був ти жнець, а став і швець, і грець.
І не знаєш сам, яку ще втому
Найми на плече тобі вкладуть.
Задкувати соромно старому,
Хай вже гірша, аби інша—путь.
Щож, коли непосидячий зроду.
Дурно вік свій ти не проходив.
На нову невикінчену вроду,
Хай війне з твоєї кузні дим.
П'ятий віку, мов година ранку:
Терпко стигне смуга вітряна.
Він уп'явся в вирішальну ланку,
Треба так: заводам і ланам...
Ти синам заповідав: „Ось руки,
То до них—на плечах голова“.
Поважав ти, майстре, влучні рухи
Та меткі просолені слова.

30/XII 1932—5/I 1933

В. з а с ц ь

документ доби

про головків роман „м а т и“

...І коли на п'яну від весни землю спаде тиха, зоряна і ясна ніч, коли у її голубім сяйві вервечками бродять дівчата з піснями лункими,—Катря заслухається й сидить, як заворожена, а в душі бродять юрбами, отак як дівчата з піснями, радісні та співливі материні думки.

У гірких злиднях зачаті й народжені діти ростуть, і різні дороги життєві стеляться перед ними. Хочеться вгадати материним серцем ці невідомі дороги, зазірнути за обрії майбутнього, передхопити в думках долю кожного.

Як замаритися так Катря, то й забуде себе в тихій материній радості.

Це — мати.

Та іноді зі складної Рафаелівської симфонії дум і настроїв жінки-матері виразніше й виразніше зринає наверх одна мелодія, заглушаючи й затьмарюючи інші мотиви. Це тоді, як з-за вежі червоно сходить місяць, а на греблі дівочі голоси тужно виводять:

Запрягайте коні в шори, коні воронії,

Та й поїдем доганяти літа молодії.

„А в Катерининій душі, як луна в яру, від пісні тієї“ „Та й поїду доганяти літа молодії“. Вона згортає на грудях руки і ще сидить нерухома, а потім тихо одхиляється головою до стіни і у муці склеплює очі... І тоді в думках у неї нікого, крім неї самої*, а в серці лише скарга та жаль великий, невідомо на кого, за себе, за своє минуле безрадісне життя, та туга за молодими літами. (У злиднях, у тяжкій праці не зчулася, як і пролетіли. А тепер, хоч і заходить нове життя,—чи ж їх повернути?).

* Підкреслення в цитатах скрізь мої — В. З.

Аж тисне руки до грудей жінка, А з греблі, де вся її молодість розвіяна, де дівоцький вінок зняла з голови та пустила на воду:

Не вернемось, не вернемось. — немає для чого!
Не вміла нас шанувати, як здоров'я свого...

Катря тоді одхиляється від стіни, одкриває очі, кладе руки, чорні, натруджені, собі на коліна, як докір невідомо кому. І довго дивиться на них, німа та сувора“.

— Це—жінка —неповторна індивідуальність, це—інтимно-особисте.

— Це механіцизм,—передбачаю поспішне заперечення,—так розривати материнське й особисте в жінці.

Ні, це не механіцизм і не розрив, а тільки констатація того об'єктивного факту, що у виявах внутрішнього світу людини, багатого й многогранного, у певні моменти життя виступає більше, наголошеніше то та, то друга сторона його.

— Хай і так,—чую нове, вже куди серйозніше заперечення,—але при чому тут оте копірвання в індивідуальних почуттях і мислях окремої жінки, коли роман Головків „Мати“ не про це, а про революцію 1905 року на селі. Хіба не в цьому головне?

Так, головна цінність роману Головкового „Мати“ полягає в тому, що він відображає широку картину революції 1905 року на селі, відтворює її істотні сторони. Але, може, не менш важливе те, що Головко в цьому епопейного закрою творі подає художню історію життєвої путі трудящої селянки—незаможниці, розкриває її внутрішній світ у всіх його виявах і вібраціях, показує нам повну жагучої спраги до повноцінного життя трудящу людину—жінку, затиснену лещатами злиднів, рабської праці, безпросвітнього існування, що є наслідок соціального (капіталістичного) гніту. Треба мати неабияку художню проякливість, щоб зуміти в окремій молекулярній одиниці людського суспільства відобразити схрещення соціальних сил, закони й умови руху суспільства на даному історичному етапі.

Мандруючи разом з Катрею життєвим шляхом її, ви, читачу, глибоко відчуваєте, скільки творчих, життєдайних сил таїться в людській природі і як гнітить, спотворює людину, обкрадає її сили, перекручує її дійсний образ потворна експлуататорська система суспільства.

Катря—живий докір, убивчий засуд, смертельне обвинувачення цієї системи. Але це тільки один з аспектів відтворення історичної дійсності в Росії на початку ХХ сторіччя і змагань за революційну зміну її в революції 1905 року.

Коли говориш про Головків твір „Мати“, як про твір, що відображає революційні події 1905 року на селі, неодмінно

на думку спадає клясичний твір на цю ж тему—„Фата Моргана“ Коцюбинського. Доводиться чути:

— Чи правда, що „Мати“ Головка сильно скидається на „Фата Моргана“ Коцюбинського?

Або:

— Подумаєш, велика штука — взяти й ще раз змалювати те, що з великим художнім талантом уже змалював Коцюбинський. Для чого це повторення?

Третій каже:

— Не треба було брати собі такого завдання, однаково в Коцюбинського незрівняно краще, ніж у Головка.

Ці закиди треба розглянути. Треба показати, що в Головка є спільного й відмінного з твором Коцюбинського, слабшого й сильнішого проти „Фата Моргана“.

Насамперед—Головка зовсім не ховає певного впливу на його творчий задум твору Коцюбинського. Навпаки, він цей зв'язок свого роману з твором Коцюбинського одверто підкреслює, наводячи на стор. 102 на цілої півсторінки цитату з „Фата Моргана“ про пожежі на селах, від яких осінні хмари цвітуть на небі, наче троянди.

Отже, спадкоємний зв'язок з твором Коцюбинського безперечний. Але чи є це повторення або учнівське наслідування великому майстрові слова? Ні в якому разі. Головка, як дозрілий і оригінальний художник, критично використовує літературну спадщину,

Чим же відрізняється „Мати“ від „Фата Моргана“?

Поперше, багато ширшим охопленням революційного руху. У Коцюбинського дія не виходить далі одного села і двох-трьох епізодів (захоплення економії, розгром гуральні, контрреволюційна розправа глитаїв над привідцями революційної акції). У Головка маємо велике художнє полотно, що відображає буржуазно-селянську революцію 1905 року ширше, багатосторонніше, глибше.

Але ця відміна не така вже й істотна. Багато важливіша друга відміна ідеологічного порядку. Коли у „Фата Моргана“ село діє без проводу міського пролетаріату, чим викривляється об'єктивна картина революції 1905 року, то Головка (хоч і не цілком достатньо) показує цей пролетарський провід у революції 1905 року, глибоко викривляючи цілковиту неспроможність селянства без пролетаріату дійти будьякої серйозної перемоги. У Вітровій Балці революційні виступи селянства підготовляють пролетарські революціонери — робітники фабрик і заводів через збори революційних елементів села, через розповсюдження революційної (навіть закордоном видаваної) літератури, через безпосереднє керування збройним виступом села проти військових сил монархії.

Ми знаємо, що, за Леніною характеристикою, революція 1905 року характером своїм, соціально-економічним змістом

була революція буржуазно-селянська, а засобами боротьби, проводом, рушійними силами—вона була пролетарська.

„Своєрідність російської революції,—говорив Ленін у своїй доповіді про революцію 1905 року, виголошеній на початку 1917 року в Цюриху,—саме в тім, що вона була своїм соціальним змістом буржуазно-демократична, але засобами боротьби—пролетарська. Вона була буржуазно-демократична, бо мета, якої вона безпосередньо прагнула та якої могла дійти безпосередньо своїми власними силами,—це демократична республіка, 8-годинний робітний день, конфіскація великої дворянської земельної власності,—всі заходи, що їх майже цілком здійснила буржуазна революція у Франції 1792-93 р.р.

Російська революція була водночас і пролетарська, не тільки в тому розумінні, що пролетаріят керував нею, був авангардом руху, але й у тому розумінні, що специфічно пролетарський засіб боротьби, саме страйк був головним засобом розворушити маси та найтипівішим явищем у хвилястому наростанні вирішальних подій“.

Отже, перше завдання революції 1905 року, за Леніном, було повалити царське самодержавство та ліквідувати пережитки, залишки кріпацького укладу,—щоб потім, уже на другому етапі революції після перемоги пролетаріату в демократичній революції перейти до боротьби проти всього капіталізму, перейти до пролетарської революції і за змістом. На першому етапі революції на селі був зав'язаний той вузол, який треба було розрубати, щоб викорчувати рештки феодалізму.

Та з того факту, що революція 1905 року своїм характером була революцією буржуазно-селянською, зовсім не випливає, що основною рушійною силою в ній було селянство. Ленін багато разів застерігає від „змішування загального характеру революції щодо її суспільно-економічного змісту з питанням про рушійні сили революції“. Головною рушійною силою революції, гегемоном її був пролетаріят.

Автор роману „Мати“ цю керівну роль пролетаріату відображає, отже, з більшою об'єктивністю, ніж Коцюбинський, відображає історичну дійсність.

Третя і найголовніша позитивна відміна Головного роману „Мати“ від повісті Коцюбинського в тому, як ці письменники подають поразку революції й далі перспективи її після подолання. „Фата Моргана“ кінчається трагічною картиною глитайського самосуду над революційними керівниками, чорним, бездонним смутком Маланки, що звучить як сумно-безнадійний підсумок подій, що маревом принадним промайнули перед очима: „Більше не було слів. Ніхто уже не бувив чорної тиші, що наливалася крізь вікна в хату.

Важким холодним сном за хатою спала земля, а високо

над нею тріпалися зорі, наче в небесному акваріумі грали золоті рибки.

На світанні козаки вступили в село“.

Який політичний і емоціональний резонанс дає таке закінчення, ця остання фраза? Безперспективність, сум, повне зневір'я. Чи далеко звідси до меншовицького Плеханівського „не треба було братися до зброї“?

А хіба так оцінював історичне значення революції 1905 року, не зважаючи на її поразку, Ленін, більшовики? Ленін писав:

„Ми повинні заявити відверто... робітнича партія бачить у безпосередній революційній боротьбі мас та в жовтневій і грудневій боротьбі 1905 року величезний рух пролетаріату після Комуни, що тільки в розвитку таких форм є запорука майбутнім успіхам революції, що ці приклади мають бути маяками у вихованні нового покоління борців“.

Нагромаджений у революції 1905 року політичний досвід відіграв велику роль в подальшій боротьбі пролетаріату та керованого ним селянства: „... без генеральної репетиції 1905 року перемога жовтневої революції 1917 року була б неможлива“ (Ленін).

Як показано поразку революції у Головка?

У річках крові народньої потопив російський царат у спілці з буржуазією, з сільською глитайнею (пригадайте, хто ввів козаків у Вітрову Балку) революцію 1905 року; принагідним маревом пройшла вона по селах і містах, весняною повіддю розлилася широко, але, приборкана силами реакції, пішла на спад. Потроху забуваються тривожні дні, гояться рани, — та весняним каламутом живе революційний дух у селянських головах, ростуть нові революційні сили.

„Минали літа.

Не раз над Вітровою Балкою — курли-курли — пролітали ключі журавлині й верталися знов. Буяли весни... Вітряними южними днями розпускалися літа, потім ставали тихі, наливалися і стигли, як колос у спеці. В дощах, у туманах проходили осені. І не встигали, здавалось, зайти ще й ще за обрій, як зі сходу зривалися холодні вітри, а слідом за ними ступені, в хуртовинах надходили зими.

Минали літа. І що не рік, то все глибше осідав у минуле отой весняний каламут отого незвичайного року“.

Але під весняну довідь розбуркуються революційні думки і почуття:

„Щороку весняна повідь пробиває греблю і з ревом сходить у яр. І цілу ніч вітробалчани (завжди буває вночі, прорве, як не доглянуть), — не сплять збентежені: в безсонні, в темряві перекидаються на постелі, схвильовані, курять мовчки, зідхають і прислухаються до шуму поводи. Тоді й серце ніби зідхає в кожного, а в мисль із далеких

горбів минулого дзюрчать спогади і несуть із собою весняний каламут. Потім і вдень, неспокійні слоняються по дворах, виходять до греблі, стоять юрбами на березі. не дуже балакучі, подовгу над бурхливим потоком. За потоком під сонцем парує земля, з вулиць доноситься дитячий галас, і час-від-часу над степом, буває, куркликаючи, пролетять журавлі. — Каламутно в серці. Потім і другого дня, як громадою греблю гатять, теж ще буває отак. І я із греблею вправившись, виїздить на поле кожен на свою осьмину, чи опруг, чи десятину“.

Багато чого навчила селян генеральна репетиція Жовтня. Про землю, про майбутню боротьбу за неї селянин „уже тепер думає інакше: тверезо й похмуро“.

Тисне важким гнітом реакція, розперізується й нахабніє глитайня, але разом із тим, у протигагу реакції, зростають нові лави борців проти неї, зводяться на міцні ноги Артеми, що торкають по голові панських посіпак (пригадуєте, читачу, за що Артема, Катриного наймолодшого сина, враз вигнали з економії: „торкнув прикажчика у вуха, а він і скрутивсь“), що продовжують революційну акцію: Артем, тікаючи з села, палить панські копи й скирти, а Катря, дізнавшись про це, благословить сина: „Щасти тобі, сину, на твоїй путі“.

Четверта відміна: у повісті „Фата моргана“ показано тільки стихійний виступ селянства на погром панських гуральні й економії і повну неспроможність його до озброєної боротьби проти царського війська. Село підготовлене вже до того, щоб упокорено зустріти козаків, що „на світанні ввійшли в село“.

Головко, стоячи на об'єктивніших позиціях у художньому відтворенні історії, показує, що село за проводом пролетаріату спроможне зустріти козаків не безсило покорою, а зі зброєю в руках. Вітрова Балка після промови Григора організує оборону проти козаків. Цей епізод дуже важливий ще й з того погляду, що він у художній формі розкриває ту марксистську істину, що селянство, якщо ним керує пролетаріат, його партія, становить собою величезну революційну силу, і що воно є спільник пролетаріату, а не його ворог, як твердив творець антимарксистської теорії перманентної революції, сьогоднішній контрреволюціонер Троцький.

І разом з тим у Головко нема ідеалізації селянина. Автор чудово, з великою художньою глибиною розкриває нам соціально-політичну роздвоєність селянина, цього, за виразом Леніна, дволикого Януса, автор показує дві сторони його соціального обличчя й поведінки, втілені в образах Івана Мухи (селянська уміркованість, опортунізм, боязнь бунту, надія на царя, на правителів) і Прокопа Невкипілого (дрібно-

буржуазний анархічний радикалізм). Тимчасом, як у Коцюбинського ця характерна риса селянина за доби капіталізму підкреслена дуже слабо.

Такі найголовніші, на нашу думку, відміни між цими двома художньо-значними творами про 1905 рік на селі.

Підсумовуючи скажемо: Головкив твір соціально глибше, ширше, об'єктивніше відтворює картини, істотні сторони революції 1905 року, ніж твір Коцюбинського.

Ці якості роману „Мати“ походять від того, що автор його ідеологічно, світоглядно стоїть вище від свого талановитого попередника; вони походять від того, що Головка сприймає і відтворює історію з пролетарських позицій, а Коцюбинський — з позицій радикальної дрібної буржуазії, яка не розуміла ні справжнього соціального змісту, ні справжніх рушійних сил революції 1905 року. Думається, що та міра історичної об'єктивності, що є в творі „Фата моргана“, продиктована більше художнім чуттям великого художника, ніж його світоглядом. І чи нема й тут відомого вже з багатьох історичних прикладів розриву між політичним світоглядом автора і його творчою метою, вірною принципові правдивого відображення життя?

Але й твір Коцюбинського має переваги над романом Головка. У чому вони?

1) У Коцюбинського, як дозрілішого художника, сама словесно-художня тканина твору яскравіша, досконаліша; мова стисліша й виразніша; образність її кристальніша, дзвінкіша. Економість художнього вислову він доводить до високого ступеню.

2) У Коцюбинського яскравіше показний куркуль. У Головка він десь у тіні, на задвірках; на арені подій він появляється тільки раз (на зборах після розгрому економії); про глитаїв Гмир, Чумаків і інших ми переважно дізнаємося з розмов, а не з безпосереднього показу їх у дії.

Цими декількома порівняннями не вичерпується, звичайно, багата тема: Коцюбинський — Головка, що її наукове опрацювання може дати плідотворні наслідки для теоретичного усвідомлення творчої методи двох значних майстрів слова з двома відмінним світоглядами.

Головка вигідно відрізняється від багатьох своїх сучасників тим, що він має свій оригінальний індивідуальний стиль, своє творче обличчя, свої засоби художнього письма. На деяких найхарактерніших художніх засобах Головка хочемо зупинитися докладніше.

Уже в попередній своїй творчості Головка виявив себе, як майстер не зовнішніх, не фабульних ситуацій, а як майстер відтворювати внутрішній світ людей, внутрішні рухи, стани свідомости. В особі Головка ми маємо письменника-психолога.

Часто ми не знаємо зовнішності багатьох персонажів Головного твору, зате добре знаємо, що вони почувають, що вони думають, чим насичені їхні серця й голови. Коли Головка й малює зовнішність героя, то це він робить здебільшого для того, щоб через цю зовнішність показати внутрішній, психічний стан людини.

У тісному причиновому зв'язку з цим стоїть друга художня особливість Головка — тенденція до скульптурності образу, до монументальності.

„Розігнула спину й випросталась у високому житі, молода й повногруда. Рукавом майнула по спітнілому чолі, серп у руці блиснув на сонці гарячим блиском та й погас у колосі. А долоню другу наставила над очі від сонця й стояла так нерухома — очима в далечінь.

Мати...

... „Того літа вперш, як вийшла на ниву жати, на самоті серед голих стернів... — на обніжку як стала, наче в землю вгрузла ногами, а руку впустила безпорадно, та й заніміла отак у невимовній удовиній тузі... І стоїть та й стоїть тоді довго в тузі великій — очима в світ широкий, — стривожена і з грудьми повними нестерпної гіркоти, немов би то вона полинем захлебнулася“.

Суть цього художнього засобу полягає в тому, що автор найнапруженіший внутрішній стан (журбу, тривогу, розпач, біль, хвилювання, марення) подає в зовнішньо непорушному, статуйному образі. Автор ніби користується для своїх цілей засобами скульптури.

На перший погляд може здатися, що це статичні образи. Адже вони не рухаються, стоять на місці. Але це не так. Це образи, сповнені внутрішньої динаміки, це образи „скованого руху“, це те, що можна було б назвати динамікою непорушності.

Цим засобом письменник досягає великої художньої виразності й економії слова. І тому замість довго, описово малювати, як сильно була вражена Катря звісткою про те, що її коханець художник Сава несподівано виїхав із села, автор передає внутрішню напруженість, внутрішній рух через зовнішню непорушність: „Але Катря стояла, як з каменю висічена — ні одна риска на лиці не ворухнулася“.

Головка іде навіть далі в цьому напрямі: він внутрішній стан (печаль) Катрі символізує в образі верби в осінню пору:

„А вдень у праці, в біганині за шматком хліба ніколи тужити. То й зосеніла печаль у серці Катриному, як верба, що згубила листя, і стояла гола й самотня в ньому, як та верба край дороги під вітрами в осінній сивій мряці“.

Цього ж засобу Головка плідотворно вживає і для змалювання настроїв маси.

Тяжкі вісті привіз утікач з сусіднього села Князівки: туди вже ввійшли козаки. Тривогу вітробалчан передано через зображення зовнішньої скам'янілості юрби:

„І навколо в мовчанці стоять приголомшені люди в розпачі, з широко розплющеними очима жінки, пониклі в тяжкій думі, та хмурні мужики... І стоять усі, нерухомі, як статуї, з неживими очима“.

Досі ми бачили, як Головка через скульптурний образ малює негативну емоцію людини: тривогу, смуток, журбу і т. ін. Виявляється, цей засіб придатний і для того, щоб відтворювати позитивні емоції, скажімо, радість. Ось одна з чудових перлин роману — картина складної гами переживань Цигулі (одного з керівників революційного руху у Вітровій Балці).

Як вихор, як громова буря прорвалася нагромаджена віками селянська лють проти панів. За одну ніч рознесли князівський маєток вітробалчани, поразлазилися, як миші по своїх норах, і тривожно насторожилися, бо вже вдарила сполохом чутка, що в сусідньому селі Князівці козаки. Такого тривожного дня на селі Цигуля йде до школи на збори, на яких сільський революційний актив, разом з прибулим партробітником (видимо, більшовиком), Григором має вирішити, як далі бути, як боронитися проти козаків. У Цигулі спокійний, якийсь дивно радісний настрій. Він прислухається, що роблять діти в класі.

„І раптом Цигулі так яскраво стало в уяві. На партах повно дівчорі, і його близнята серед них — Тарас та Марійка. Посхилялися всі над зошитами, у кожного в пучці, замазаній у чорнило, цупко ручка — виводить старанно кожную літеру. Потім одхилиться, голову на плечі схилить, дивиться, й радіє, і не налюбуеться. А за вікном зимовий соняшний ранок...

... Тихий замріяний усміх не сходив Цигулі з уст. Стояв у коридорі і все чомусь не рухався з місця, наче боявся схлюпнути щось, що йому наточилося з серця в повні груди...

... Якийсь дивний спокій пройняв його всього, а в грудях повно терпкої радості. І мабуть, — подумалось отак, — хоч би оце вели й на розстріл, — однаково був би спокійний отаким і радість терпку доніс би аж до місця, хіба разом з кров'ю виточилася б із ран. Аби тільки знав, що не даремно це, аби... — щоб отакож лунав лагідний грудний голос учительки, а на партах, як рій, дівчорі з радісно відкритими очима. А за вікном щоб соняшний ранок. І щоб прийшли до дому, а в хаті новій, ясній та просторій, — добробут і тепла батьківська ласка. Як під сонцем квіти, отак росли щоб. А й підростаючи, в першій тривожній дитячій задумі та щоб не марилися їм — биті дороги й валки заробітчанські у безвість, і злидні, й голод, поневіряння. А своя щоб співала нива

дорідним колосом, дзвеніли коси та серпи уже на вільній, на своїй роботі“.

Це клясичний своєю правдивістю, економністю і художньою проникливістю в глибину людської психіки малюнок ясної радості, революційного героїзму простого селянина. Тут же яскраво виступає селянський революційний ідеал.

Цей малюнок цікавий ще з одного погляду. Тут ми бачимо ще один дуже вміло вживаний Головком художній засіб — позитивний паралелізм, співзвучність природи з настроями людини. Щоб сильніше подати настрої маси чи окремої людини, автор змушує природу вторити, акомпанувати настроям своїх героїв. У тільки-но наведеному прикладі ясному, радісному настроєві Цигулі гармонізує зимовий соняшний ранок. Тут людина й природа ніби зливаються в єдиному співзвучному акорді.

Ось Вітрова Балка хвилюється, чекає, що й до неї докотяться революційні хвилі. Уже на виднокрузі, на далеких обривах червоніють заграви, тривожать душу, тримають усіх вітробалчан у напруженому чеканні. „І від цього всі вулиці наче налиті тривогою... І стоять ото юрбами, дивляться, як тухне чи розгоряється заграва. А воно й справді за лісом, за Дніпром, спалахували наче зірніці. Так і вгадували. Та поволі далеко й глухо стало чувати, неначе стогін глухий. Ні, не зірніці. — Надходила гроза“.

„Надходила гроза“ — у цьому поетичному виразі три значіння: 1) буквально — дійсна картина природи (вночі справді пройшла гроза, 2) символічне — натяк на грозу соціальну і 3) супровід тривожному чеканню вітробалчан.

Великий художній ефект дає цей засіб, коли автор малює тривожну ніч у Вітровій Балці перед входом козаків у село.

„... Допізна цієї ночі світилось по хатах, — не спали люди. Навіть діти, знепокоєні батьківською тривогою, довго не засипали: з-під ряднини витягали шиї і чуйно прислухались до розмови, точима пильно стежили за кожним рухом дорослих. Маленьке серце в кожного билось, як спіймане, заховане в пазуху, горобеня. — Страшно малечі... Потім увійшов батько. І теж хмурий та зажурений. Як увійшов знадвору, як сів кінець столу, не роздягаючись, навіть не скинувши шапки, та отак і закам'янів у думі...“

... Тихо в хаті. Біля столу мати молилася богу, шепотіла з мукою молитви. А за вікном на дворі бушує й казаться ніч — хуртовина. Снігові вихри налітають із ночі й хвилює снігу з шумом б'ють у стіни, порошать у шибки, розкривають стріхи. Аж моторошно в хаті. Іноді вихри проносяться мимо, поза причілком, з тріском, через тини на чужі подвір'я. А іноді зовсім ушухне на мить, тільки в димарі завиває вітер. Але прислухайтесь пильніше — не тільки в димарі. Це лише біля хати притихло на мить, а всюди й зараз бурхає

шквиря, не затихаючи. І в шумі та клекоті її—чи то вчулося?—Аж ізведе голову з постелі й насторожиться. І навіть-мати урве шепіт молитви:—чи хтось голосить, чи кричить хтось на пробі.—Забила хурделиця ревом. А з ulиці нагло ту ж мить—трись, ворота. Неначе кіньми підлетіли під саму стріху, аж сніг з-під копитів пороснув у вікно.

До вікна мати. Схопився батько на полу з тривогою.

— Що там?

Мати припала до шибки.

— Хурделиця,—світу білого не видно.

Потім одішла од вікна до столу (не домолилася, видно)—і знову в темряві шепотів її голос у благанні та в розпачі. А за вікном на дворі бушує й казиться ніч“.

Лячна тривога в селі, болюча настороженість, наструнченість нервів підсилюється сніговою хуртовиною, що бушує й казиться, і голосить, і ревом б'є.

Ще один приклад умілого застосування цього засобу. Ви пам'ятаєте, як Головка подає настрої вітробалчан після того, як відшуміли хмільні дні, як бурхливе море народного гніву ввійшло в свої береги. Минають літа, забуваються тривожні дні, гояться рани. Але коли на весні під час поводі прорива вода гатку і з потужним шумом рине вниз,—тоді весняним каламутом зринають спогади про революцію і набухають груди новою революційною снагою.

Цей засіб художній у Головка—частково від імпресіонізму, частково від народньої творчості.

Органічний зв'язок Головкового художнього письма з народньою творчістю—четверта художня особливість його стилю. Епічність образів, співучість мови, народня будова фрази, народній (селянський) лексикон, поетичні засоби, взяті з народньої казки, пісні (метафори, порівняння, символіка),—ось якими струмками живиться Головкова творчість з фольклору, беручи з цього багатющого джерела те, що незаперечним вкладом входить у скарбницю культурних надбань людства і що живодайними соками живить і живитиме нашу соціалістичну літературу.

Хіба не звучить, не відчувається казково-пісенна стихія народня у такому діалозі Катрі зі своєю журбою, уособленою в народньо-пісенному образі жури—сестри:

„... З осені бувало теж. Тільки не сяде за гребінь звечора, а вже з-за спини підійшла й сіла на лаві жура удовина. Ото їх тільки й є в хаті, та ще на полу під рядниною спить Остапко малий, та... під серцем.

— Ой, сестро-журо, чую й під серцем. Як мені в світі, удові-небозі, з дітьми малими?

Хилиться головою тінь на стіні—жура удовина, схилилась і мовчить, бо німа. Та жінка й без слів її чує—каже та:

— Бідна еси моя сестро, гірка твоя материна доля. Сама собі в злиднях з дітьми малими... Ой, поки виростиш їх, буде муки і їм, і тобі. Та хоч і виростиш їх, що їй їм даси? Простелиш шляхи нахрест під усі чотири вітри та скажеш:— Ідїте. І розбредуться по степу по заробітках за гірким хліба шматком, забудуть матір,—хіба їй згадає котрий, як клястиме той час і годину, що на світ гіркий його спородила. А ти будеш самотня й стара, як кам'яна баба на глухім роздоріжжі...”

Чи не нагадує це вам, читачу, Шевченкового „Ой три шляхи широкії до купи зійшлися, на чужину з України брати розійшлися“, що своїм корінням глибоко входить у ґрунт народньої пісні.

Катря колише сина Юрка і примовляє:

„Ой люлі, люлі, синку. Бо матері ще жати та й жати. Пусти, синку, маму. А вона покладе тебе під копи в холодочку та й почепить на граблі над тобою окравку червону з великими китицями. А ти, вітре, гойдай—Юрка забавляй. Ще й повій із степу медами з гречок, полинем із сивих могил та й навій тихий-тихесенький сон на малу дитину.

Ой, люлі—люлі, синку...”

Або ще:

„Ой, ростіть же сини мої, та хоч не такі нещасні та безталанні! Хай не буду вас гіркими поливати!—ростіть одласки тихої, як кожна рослина од ясного сонця. І будьте вірні один одному та дружні на все життя, як оті три побратими—явори з бабусиної казки“.

Це немов би перекладена на верлібр народня пісня: увесь лексично-синтаксичний і поетичний антураж її тут наявний.

У такому ж стилі змальовує автор удовину хату і двір де росте традиційних три явори буйні, тут же заперечуючи пасторально-буколічні малюнки з серії „Види Малоросії“ з рожами квітучими і вишневим садком коло хати. І цей опис читаючи, на думку спливає Шевченкове „Не називаю її раєм, тієї хатиночки у гаї...”

Осіннь жовто-гаряча пливе у Головка, як вінок з голови знятий та пущений за водою, і т. ін.

Народно-пісенна стихія бурхливим потоком улилася у творчість геніального поета Тараса Шевченка; трансформована, піднесена на вищий ступінь художнього виразу, у Шевченка вона набула високої поетичної сили. Живиться з багатих дарів фолкльору і художній талант Андрія Головка.

Один товариш на диспуті про роман „Мати“ у будинку Блакитного закидав Головкові стилізацію під народню мову. Я вважаю, що у Головка не стилізація (бо під останньою розуміють суто формальне, зовнішнє і рабське копіювання певного зразка), а це—органічне виростання на основі словесної творчості, збагачення її здобутками свого мистецького багажу.

У Головка не стилізація, бо він підносить на вищий щабель образ, художній засіб, узятий з фолкльору. Коли в народній творчості образ часто буває занадто плескуватий, іконописний, я б сказав, пляніметричний (двовимірний), то у Головка цей самий образ збагачується новими рисами, йому надається многогранності, конкретності, він набуває третього виміру, стає стереометричним (він уже має не тільки довжину й ширину, а й глибину, перспективу).

Головка широко культивує імпресіоністичний образ. Село Вітрова Балка уявляється його мешканцям в образі корабля, що в безбережному морі самотній у тривозі пливе. А коли селяни почули гвалтовні дзвони з сусідніх сіл, то від цього в серці у них вщухає тривога: „Бо ж не сама, не сама Вітрова Балка пливе оце в безвість. А пливе їх серед темно-осінньої ночі, як у безбережному морі, ціла ескадра тривожних кораблів!“ Ніч, це—сива бабуса, що тягне з кужеля безкінцеву чорну вовняну нитку, хурчить у тиші своїм веретеном, навіває дрімоту. Вітрова Балка зо дня в день бубнявила, як брунька. Уже видно було—ось-ось розпукнеться і розпуститься вогняними язиками пожеарів—і т. ін.

Іще коротко про одну художню особливість Головки творчості. Маю на увазі глибокий ліризм її, емоціональність. Головкив прозовий твір—це своєрідна поезія в прозі, це більше лірика, ніж епічне оповідання. Змальовувану художником дійсність ми пізнаємо не так через безпосередній показ об'єктивних подій, як через настрої, психічні стани людей. Головка уміє заразити настроями свого героя й читача, уміє глибоко відтворити внутрішній світ; автор наче сам переживає всі радощі й страждання своїх героїв і змушує до цього читача. Ця риса—те здорове, що залишилося в Головка від його раннього імпресіонізму.

Імпресіонізм, народня творчість, романтизм (я не спинався ще на елементах останнього, але вони є),—чи не свідчить це про еклектичність творчої методи Головка, про механічну мішанину художніх засобів? Ні. Елементи художніх стилів, критично взяті й засвоєні з минулої літературної спадщини, у Головковому художньому мереживі виступають перетопленими, хемічно сполученими в єдиний оригінальний стиль, який перебуває у стані діалектичного ставання на шляху до реалістичного показу дійсності. Від імпресіонізму першої збірки „Можу“, через „Бур'ян“, у якому провідна стильова тенденція була реалістична, до твору „Мати“, що свідчить про дальше зміцнення реалістичної лінії,—такий шлях творчого зростання Андрія Головка.

Ленін в одній зі своїх статей про Толстого, називаючи його дзеркалом російської революції, говорив:

„Зіставлення імені великого художника з революцією, якої він явно не зрозумів, від якої він явно відхилився, може по-

казатися на перший погляд дивним і штучним. Не називати ж дзеркалом того, що очевидно не відбиває явища правильно? Але наша революція—явище надзвичайно складне: серед маси її безпосередніх совершителів і учасників є багато соціальних елементів, які теж явно не розуміли того, що відбувається, теж ухилялися від справжніх історичних завдань, поставлених перед нами перебігом подій. І якщо перед нами дійсно великий художник, то деякі хоча б з істотних сторін революції він мусів відбити у своїх творах“ (підкреслення моє В. З.)

Викриваючи різку суперечність в світогляді Толстого, Ленін підкреслює, що ці суперечності „не випадковість, а вираз тих суперечливих умов, в які поставлене було російське життя останньої третини XIX сторіччя... Толстой великий, як виразник тих ідей і тих настроїв, що склалися в мільйонів російського селянства на час наступу буржуазної революції в Росії. Толстой оригінальний, бо сукупність його поглядів, шкідливих як ціле, виражає якраз особливості нашої революції, як селянської буржуазної революції. Суперечності в поглядах Толстого, з цього погляду,—дійсне дзеркало тих суперечливих умов, в які поставлена була історична діяльність селянства в нашій революції. З одного боку, сторіччя кріпацького гніту і десятиріччя форсованого пореформеного розору нагромадили гори ненависти, злоби і відчайдушної рішучості... З другого боку, селянство, прагнучи до нових форм суспільного життя, ставилося дуже несвідомо, патріархально, по-юродивому до того, яке це мусить бути суспільне життя, якою боротьбою треба завоювати собі волю, які керівники можуть бути у нього в цій боротьбі, як ставиться до інтересів селянської революції буржуазія і буржуазна інтелігенція, чому конче потрібно насильно повалити царську владу, щоб знищити поміщицьке землеволодіння. Усе минуле життя селянства навчило його ненавидіти пана й чиновника, та не навчило й не могло навчити, де шукати відповіді на всі ці питання“.

Чи Головка відбив у своєму романі ці істотні сторони революції 1905 року? На це питання можемо дати позитивну відповідь: так, Головка з меншим, звичайно, талантом, але з більшим ідеологічним усвідомленням історичного процесу, ніж Толстой, відбив у своїй творчості силу і квалітет селянської буржуазної революції в Росії на грані XX сторіччя. Він показав роздвоєність селянства, глибокі суперечності в його соціальному естві, ненависть, злість і рішучість до боротьби незрілість, мрійність, політичну невихованість, революційну ім'якотілість його, повну неспроможність без допомоги й проводу пролетаріату завершити буржуазно-демократичну революцію.

Пролетарський художник бачить те, чого не бачив

художник занепадного дворянства. Ці ідеологічні висоти, на яких стоїть сучасний, радянський письменник, до багатьох зобов'язують. Кому більше дано, з того більше візьметься. І тут ми переходимо до розгляду помилок, художніх зривів у Головкавому творі.

Простежимо розвиток основного образу—матері Катрі. Неграмотна сільська жінка, правда, обдарована природнім, „самобутнім“ розумом, і, сказати б, сильно розвиненим соціальним інстинктом. Вона мало розуміється в тому, що відбувається навколо неї, але глибоко відчуває все це і завжди відчуває правильно. Її „клясовий інстинкт“ ніколи не зраджує. Хоч тут і є деяке переборщення, але художник тут в основному вірно, правдиво малює синтетичний образ—тип трудящої жінки-селянки, що іноді підноситься до значіння символу („а вона все стояла в задумі край шляху біля могили, як кам'яна „баба“ з віків“). Коли буржуазний націоналіст Сава починає „просвіщати“ (а справді отруювати націоналістичною блекотою) Катрю з історії України, автор, не зраджуючи почуття художньої правди, каже, що Катря відчувала, що Сава говорить не те, що треба, що він не вимовляє якогось сподіваного слова, але не знала сама цього слова і тому не могла нічого заперечити Саві, хоч і почувала його неправоту.

Такою Катря виступає в першій половині роману. А далі, надто наприкінці, коли вона зустрічається віч-на-віч з синовим (Юрковим) націоналізмом, коли авторові треба показати наслідки революції,—перед нами інша Катря. Вона справляє вражіння людини, що закінчила, принаймні, радпартшколу,—така вже вона політграмотна і несхибна у всіх політичних питаннях, зокрема в національному.

Це дуже добре, що Головка глибоко викрив буржуазно-куркульський націоналізм Дорошенків, Чумаків, Гмир, у полон якого попав Юрко, і показав соціально-класове коріння цього націоналізму. Але коли це робиться вустами неграмотної селянки, то тут ми авторові не віримо. От в устах робітника Хведя (Катериного брата) викриття націоналізму звучить природньо. Коли Катря з обуренням осмикує Юрка, що підтримує знущання з єврейського хлопчика—жертви чорносотенного погрому, то це цілком в її спроможності. Але коли автор змушує її давати пояснення Юркові, чому Шевченко, хоч і писав любовно про козацькі могили і іноді неприхильно відгукувався про німців, ляхів, євреїв, не був, проте, націоналістом, то тут відчувається штучність, тут автор робить з художнього образу публіцистичну схему.

Це—внутрішня суперечність, художня непослідовність у побудові образу Катрі. Але це ще не все. Є друга вада в цьому образі. Ми казали вже, що Головка чудово показав селянську роздвоєність, його дрібнобуржуазне, суперечливе ество. Та це він розкриває на кому завгодно, тільки не на основ-

ному образі роману, не на Катрі. Катрю Головку береже, як зіницю ока, як мати улюблену дитину, щоб нічим не заплямувати її, щоб вона пройшла через увесь роман нескрибна, як гармонійна, монументальна постать; щоб читач любив її так, як любить автор.

Ми знаємо, що авторові властиво любити своїх героїв, але якщо ця любов призводить до викривлення реального образу героя, то це зле. Адже Катря, як збірний, синтетичний тип трудящої жінки-селянки мала б нести в собі типові риси свого класового середовища. Багато цих рис вона справді має. Але з основною соціальною рисою—роздвоєністю, суперечливістю селянської ідеології—вийшло не зовсім гаразд. Катря—монументальна, гармонійна у своїх поглядах, у своїй політичній поведінці.

Ці вади зменшують художню переконливість, об'єктивність прекрасного в цілому образі Катрі.

Друга значна вада роману—романтична схема: три сини—від трьох батьків: Остап від закоренілого селянина, Юрко від інтелігента художника (соціально чужого Катрі) і Артем від сільського робітника коваля. І за авторовою указкою кожен син наслідує свого батька, змалечку, мало не з колиски, виявляє класову й професійну спрямованість. Остап змалечку грається тільки в воли та орання поля, Юрко малює півники і виявляє нахил до інтелігентської праці, Артем змалку—твердокам'яний, кремезний робітник.

Ця схема порочна з двох боків. Поперше, вона наводить читача на неправильні думки про біологічну спадковість соціальних, класових ознак. І хоч далі, коли діти підростають, за основний чинник формування їх суспільної свідомості виступає соціальне оточення (Юрко попадає під вплив буржуазно-націоналістичного куркульського оточення і родини Сави Дорошенка; Артем змалку обертається в колі сільських робітників), та це не може подолати навіть автором читачеві на початку думки, що кожен син дістав свою соціально-класову заправку ще в лоні матері, від свого батька.

Найбільше вдавня Головки Остап. Це—селянин у своїй плоті й крові, його вчинки природні. Цього не можна сказати про Юрка. А Артем у багатьох своїх рисах штучний, роблений.

Коли повернулася мати з міста додому з сумкою звісткою, що батько в тюрмі помер, то всі діти плакали; заплавав був і Артем, але зразу ж стримався, хоч йому було найбільше жаль. Чому ж придушив сльози? Бо пригадав: „А батько, як їм не було тяжко в житті, чи вони хоч раз отак у житті плакали?“ Це—натягнуто, штучно. Таких прикладів можна було б навести і ще.

З другого боку, ця неправильна тенденційна схема шкодить розгортанню сюжету твору. Доля кожного сина з колиски

наперед визначена, читач її знає, і це розхолоджує його увагу, зменшує інтерес до читання книги.

Отже ця схема: три батьки — три сини від однієї матері — весь час тяжить над реалістичним розгортанням роману, зв'язує автора, тягне його на фалшиву путь. І правильно на доступі про цей твір сказав тов. Коряк, що в романі відбувається боротьба між романтичною схемою — задумом і художнім реалістичним здійсненням його.

Головків роман „Мати“, як повноцінний художній твір, як добрий зразок історичного роману, ставить і розв'язує багато проблем, актуальних і цікавих для нашої бурхливої сучасності. Він стоїть на вершинах радянської літератури; він — один з тих творів, що підносять її на вищий художній щабель.

Роман „Мати“ — це подвійний документ: це поперше, художній документ бурхливої доби 1905 року; це, подруге, документ потужного зростання радянської літератури за доби розгорненого соціалістичного будівництва; це — гідна відповідь радянського письменника на постанову ЦК ВКП(б) від 28 квітня.

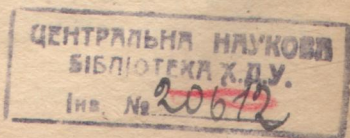
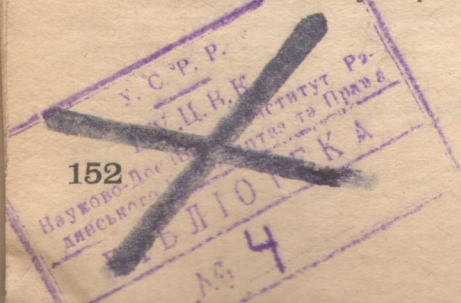
Композиційно „Мати“ — тільки пролог до великого історичного роману, тут тільки накреслені основні герої: Остап, Юрко, Артем, що пройдуть через імперіалістичну війну, посядуть певні, визначені їх клясовою приналежністю, позиції в громадянських боях і наступному за ними соціалістичному будівництві. Покищо ці сини тільки підросли й розходяться різними дорогами в широкий світ, залишаючи самотню матір. Правда, Остап ще господарює дома, але восени теж піде. Артем, звільнений з економії, подався на Донбас. Юрко — в школу. Лишається вдома самотня матір.

„Простелила шляхи навхрест на всі чотири вітри та й вирядила двох уже. А це восени і Остап. Та й чи ждати вже їх, та й звідки виглядати, з якої дороги? І які ваші, діти, — знаки будуть?“

Стояла, німа і нерухома, край шляху в тяжкій задумі. Од полиневого духу аж тяжко вже дихати грудям і від спогадів та думок — дум материних аж у голові туман. А вона все стояла в задумі край шляху біля могили, як кам'яна „баба“ з віків, не в силі зрушити з місця, убога, у старій джерзі й боса, — на роздоріжжі невідомих синовніх доріг...“

На цьому автор обриває свій пролог.

Поставимо і ми тут крапку.

Зміст журналу „Червоний Шлях“ № 1

(Січень 1933 року)

- Л. Первомайський. Несподівана мати. Поезія.
Ю. Яновський. Чубенко, командир полку. Новеля.
М. Йогансен. Робочий. Поезія.
Іван Пільгун. Диковедмежі. Оповідання.
Андрій Панів. На майдані Дзержинського. Поезія.
Роман Драган. Доки мовчати? Оповідання.
Ст. Крижанівський. Німеччина. Поезія.
Л. Первомайський. Мандрівник. Оповідання.
Карл Лібкнехт. Певність. Поезія. З нім. переклав Василь Атаманюк.
Йоганес Бехер. Берлін. Поезія. З нім. переклав Ю. Шпол.
А. Ліхтенштайн. Дощова ніч. Поезія. З нім. переклав Ю. Шпол.
Юрій Смолич. Тут приймають ламаць золота та чужоземну валюту.
Уривок з роману.
Давид Суліяшвілі. З Швейцарії до Петрограду разом з Леніном.
З грузинської переклав Номарадзе.
М. Степняк. Поети „Молодої музи“. Стаття.
-

Матеріали про четвертий пленум Оргкомітету спілки радянських письменників України—читайте у четвертій книзі „Червоного Шляху“ (за квітень 1933 р.).
У номері: стенограма доповіді і прикінцевого слова на пленумі голови Оргкомітету СРПУ тов. І. Ю. Кулика.

Зміст „Червоного Шляху“ № 2

(Лютий 1933 року)

- Микола Бажан. Трилогія пристрасти. Поезія.
В. Бобинський. Батько. Оповідання.
М. Доленго. З північного циклу. Поезія.
Микола Душин. Дід Тополя. Новеля.
К. Герасименко. Слово до поета. Поезія.
О. Слісаренко. Ігумен і князь. Новеля.
В. Сосюра. Провулки. Поезія.
В. Шопинський. Джері Гіпс. Оповідання.
І. Фефер. Із циклу „Лірична шахта“, Чорні жучки. Поезії. З євр. переклав В. Бобинський.
П. Лісовий. Гаррі Сміт, або янки в українських преріях. Повість.
З НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ
Георг Гайм. В'язні. Переклад І. К.
Ріхард Демель. Робітник. Переклад А. Панова.
Райнер Марія Рільке. Передчування. Переклад М. Йогансена.
Райнер Марія Рільке. Самотність. Переклад Л. Первомайського.
Філіп Супо. Втікач. Новеля. З французької переклав М. Івашура.
Л. Старинкевич. Поезія втікання. (Дадаїзм і сюрреалізм у французькій літературі). Стаття.
Ст. Винкиченко. Нові береги. Стаття.

Ціна 1 крб. 50 коп.

що в номері 3

ВАДИМ СОБКО

5

Лють. Поезія

САРА МЕЙ

9

Аврум Коваль. Оповідання.

ПАВЛО УСЕНКО

22

З щоденника. Три поезії.

ФЕДІР БУРЛАКА

24

Кар'єра агронома Кучерявого. Повість

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

92

Боротьба за лірику. Поезії.

П. ЛІСОВИЙ

95

Гаррі Сміт, або янкі в українських преріях.
Повість. Закінчення

М. ДОЛЕНГО

135

Рядки про діда. Поезія.

ЗАЄЦЬ

136

Документ доби. Про Головків роман „Мати“. Стаття

Х
Л
Т
И
Н
О
В
Н
И
Ч
Е
Р
В
О
Н
И
Й

